

LUTHERSK MISSIONS INTERNATIONALE ARBEJDE FRA 1911 TIL 2019

The missionary work of the Danish Lutheran Mission 1911-2019

KANDIDATSPECIALE I TEOLOGI

af

SØREN STRØMME EHLERS

Fag: Kirkehistorie

Forfatter: Søren Strømme Ehlers

gms277@alumni.ku.dk

26272098

Vejleder: Niels Kastfelt

Omfang: 155.774 anslag (64,9 s.) (inkl. eng. abstract og formidlende præsentation)

INDHOLDSFORTEGNELSE

English abstract	187
Formidlende præsentation	187
INTRODUKTION	189
Indledning og anledning	189
Opgaveformulering	189
Uddybning og afgrænsning	190
Tilgang, kilder og metode	190
Begrænsninger	192
Hidtidig forskning	193
Definitioner og sprogbrug	193
BAGGRUNDSAFSNIT	195
Missionshistoriske hovedlinjer	195
Luthersk Missions oprettelse og tidlige historie	201
Luthersk Mission som missionselskab	204
Luthersk Mission som organisation	207
HOVEDAFSNIT	209
Periodisering	209
Synet på mission	209
I. Den tidlige periode (1911-1956)	214
II. På egne ben (1956-1978)	222
III. Guldalderen (1978-2003)	232
IV. Den nyeste tid (2003-2019)	241
Refleksion: Interview med Leif Rasmussen	250
AFSLUTNING	252
Konklusioner	252
Perspektivering	254
LITTERATUR OG PENSUM	256
Anvendt litteratur	256
Pensumlitteratur	259
BILAGSOVERSIGT	79

Forsideillustration:

Dåb af otte nye kristne i Fjendeskoven i Cambodja, maj 2019.

Foto: Sreyrath Nget.

English abstract

This master's thesis focuses on the missionary work of the Danish Lutheran Mission (DLM) between 1911 and 2019. The underlying premise of the thesis is that DLM has managed to hold fast to its original view and purpose of mission. Since its foundation, the purpose and aim of the missionary work of DLM has been to share the gospel of Jesus and see non-Christian peoples of the world converted to Christianity. The thesis concludes that DLM in fact has held this view unchanged all through its history. The main focus of the thesis is an analysis of how strategies, practical circumstances and conditions have changed over time. In order to reach a conclusion on these matters it analyses several different practical factors in four distinct time periods. The thesis concludes that circumstances have changed and evolved on several aspects: missionary work methods, the mutual relations between humanitarian work and mission, the relationship between the missionary and the local people, theological challenges, practical circumstances in the field and strategic planning towards a self-reliant, local church are all areas that have seen a more or less dramatic change over time. The final conclusion of this thesis is that DLM has sought to keep up with change and gradually adjusted their missionary practice along the way in order to keep fulfilling its goals.

Formidlende præsentation

Luthersk Mission er en dansk vækkelsesbevægelse, som blev oprettet i 1868 på Bornholm og hurtigt bredte sig til de meste af Danmark. Siden 1911 har foreningen udover sine hjemlige aktiviteter desuden drevet et omfattende missionsarbejde i særligt Tanzania, Surinam, Etiopien, Peru og Cambodja.

Dette kandidatspeciale er først og fremmest en historisk analyse, der særligt behandler de praktiske aspekter af missionsarbejdet og forsøger at svare på, hvordan missionens vilkår og forudsætninger har ændret sig gennem tiden. Dette sker gennem en systematisk gennemgang af en række praktiske aspekter over fire forskellige tidsperioder. Materialet er fortrinsvis skriftlige kilder fra foreningen selv, men også interviews med tidligere udsendte missionærer bidrager til analysen.

I specialet konkluderes det efter nedslag i kilder fra forskellige dele af Luthersk Missions historie, at selskabet grundlæggende har beholdt det samme syn på mission gennem hele sin historie. Selskabet ønsker at ikke-kristne folkeslag må høre

det kristne evangelium og komme til tro på Jesus. I dansk kontekst er det forholdsvis unikt, at et missionsselskab har holdt så konsekvent fast i sit formål.

I specialet konkluderes desuden, at en lang række vilkår og forudsætninger har ændret sig over tid. For eksempel har missionærernes rolle og arbejdsmetoder udviklet sig. I begyndelsen var arbejdet centreret omkring missionæren, som naturligt indtog en forælderrolle i forholdet til de nye kristne. I dag er missionæren i langt højere grad gæst i landet og hjælper de etablerede, nationale kirker som rådgiver eller konsulent. Udviklingsarbejde og diakonalt (humanitært) arbejde er gennem hele selskabets historie blevet betragtet som en integreret og uadskillelig del af missionsarbejdet, men en række faktorer har ændret sig undervejs. For eksempel er der sket en professionalisering i sundhedsarbejdet. Forholdet mellem missionæren og den lokale befolkning har også ændret sig. Dette skyldes især afkoloniseringen og missionslandenes øgede selvstændighed. Det viser sig imidlertid også, at der mellem de forskellige missionslande og befolkningsgrupper er stor forskel på de kulturelle forudsætninger for et nært forhold til de lokale. En række teologiske udfordringer har også haft indflydelse på arbejdet, og mange af disse har haft rod i kulturelle forskelle mellem missionæren og de lokale. På det praktiske område har en lang række omstændigheder indvirket på missionsarbejdet – både forhold, som har besværliggjort arbejdet og landvindinger, som har hjulpet missionærerne. Strategisk er der også sket en udvikling. Til at begynde med tænkte man stort set ikke over, at arbejdet en dag skulle overgives til lokale kræfter. Gennem selskabets historie voksede denne erkendelse dog frem, og i dag har man konkrete planer for udfasning og videregivelse af arbejdet.

INTRODUKTION

Indledning og anledning

I en del år har jeg vidst, at missionshistorien var det felt inden for teologien og kirkehistorien, der optog mig mest. I mit bachelorprojekt fra 2016 beskæftigede jeg mig med udviklingen i DMS/Danmissions missionssyn og -praksis gennem 100 år, og i mange andre selvvalgte opgaver og valgfag har jeg beskæftiget mig med lignende aspekter af mission. Hovedparten af dette arbejde har imidlertid drejet sig om de klassiske, principielle spørgsmål: Hvad er mission? Hvorfor drive mission? I mine overvejelser angående dette kandidatspeciale faldt det mig ind, at det kunne være interessant i stedet at fokusere på de *praktiske* sider af missionssagen.

Min egen opvækst og baggrund er rundet af impulser fra både vækkelsesbevægelse, folkekirke og frimenighed, og jeg har derfor haft berøring med mange dele af dansk kirkeliv. På grundlag af det kendskab, jeg på forhånd havde til Luthersk Missions internationale arbejde, opstod ideen om at belyse den praktiske side af deres virke. Min underliggende præmis for at vælge netop dem er, at jeg tror, deres principielle missionssyn stort set er forblevet uændret, siden de for godt 100 år siden begyndte at drive mission. Hvis min antagelse om missionssynet holder stik – og det vil jeg naturligvis undersøge – repræsenterer Luthersk Mission en forholdsvis unik mulighed for at se, hvordan arbejdets praktiske udtryk på trods af en uændret intention alligevel har skiftet karakter over tid. Mange andre danske missionsselskaber har undervejs ændret så gennemgribende på deres missionssyn, at de ikke kan siges at ville det samme nu som før. Derfor er de, synes jeg, knap så oplagte at analysere på, når det gælder udviklingen på de praktiske områder.

Opgaveformulering

"En historisk analyse af Luthersk Missions internationale arbejdes vilkår samt strategiske og praktiske udvikling i perioden 1911-2019, herunder en vurdering af det principielle syn på mission."

Uddybning og afgrænsning

Når jeg nævner missionsarbejdets *vilkår samt strategiske og praktiske udvikling* som opgavens hovedfokus, skal det forstås sådan, at jeg ønsker at undersøge, hvordan Luthersk Mission (LM) gennem tiden har ført sit missionssyn ud i livet. Jeg vil derfor se på, hvilke konkrete strategier og metoder, de har brugt, analysere forholdet mellem forskellige arbejdsgrene, belyse forholdet mellem missionæren og det omgivende samfund og andre lignende aspekter. Jeg vil også beskrive konkrete problemer og udfordringer, der har haft indvirkning på arbejdet samt se på, hvordan man fra missionens side har givet ansvar videre til det lokale samfund.

Udover indledningsvist at analysere og beskrive LM's fundamentale *syn* på mission, ønsker jeg bevidst at undgå at fokusere på spørgsmålet "hvorfor?" i resten af opgavens hoveddel. Fokus vil altså ligge på, *hvordan* LM har drevet mission. Selvom opgaven principielt kun drejer sig om Luthersk Mission, vil jeg alligevel drypvis åbne perspektivet op og drage paralleller til andre missionsselskaber, ligesom jeg i et afsluttende afsnit vil forsøge at sætte konklusionerne ind i en større ramme.

Luthersk Mission har gennem tiden drevet missionsarbejde i en lang række lande, eksempelvis Tanzania, Surinam, Etiopien, Peru og Cambodja. I flere af disse lande er arbejdet dog sket i partnerskab med andre selskaber. Jeg har ønsket så vidt muligt at se på de steder, hvor LM har arbejdet på egen hånd, og opgaven vil derfor geografisk kredse mest om Tanzania og Cambodja.

Tilgang, kilder og metode

For at nå frem til et svar på opgaveformuleringen vil jeg først i et baggrundsafsnit belyse dels den bredere missionshistorie, dels LM's egen historie. Jeg vil også kort beskrive LM som organisation. Efter en beskrivelse af den periodisering, jeg har anvendt i projektet, vil jeg analysere LM's missionssyn gennem foreningens historie. Dernæst vil jeg analysere fire tidsperioder i LM's missionshistorie og mere eller mindre slaviske gennemgå de samme aspekter i hver af dem. Jeg vil således komme ind på følgende:

- 1) arbejdsmetoder
- 2) mission, diakoni og udviklingsarbejde
- 3) forholdet til de lokale

- 4) teologiske udfordringer
- 5) praktiske omstændigheder
- 6) langsigtet strategi og selvstændighed

Formålet med dette er at kunne analysere, hvordan LM's missionspraksis har ændret sig over tid. Ved slavisk at gennemgå hvert punkt for hver periode, får jeg til sidst mulighed for at skabe et overblik over udviklingen. Jeg vil ikke hver gang gennemgå punkterne i den nævnte rækkefølge, da det i nogle tilfælde er mere oplagt at opstille dem anderledes. Efter analyse af perioderne vil jeg gennem et interview med LM's tidligere generalsekretær Leif Rasmussen diskutere den udvikling, der har fundet sted. Opgaven afsluttes af en konklusion og perspektivering.

Skriftlige kilder

I denne opgave vil jeg i vid udstrækning benytte mig af skriftlige kilder, som stammer fra LM selv (se i øvrigt afsnittene *begrænsninger* og *hidtidig forskning*). Jeg vil eksempelvis benytte erindringsbøger, som er skrevet af tidligere missionærer og historiske fremstillinger, som er udgivet internt i foreningen. Det drejer sig for en stor del af sidstnævntes vedkommende om skrifter, der er udgivet i forbindelse med foreningens jubilæer gennem tiden. I mit materiale indgår også bøger, som LM har udgivet i anledning af særlige diskussioner og bøger med et særligt tema inden for mission. Jeg vil også anvende enkelte udgaver af foreningens blad *Missionsvennen/Tro & Mission*, som ofte indeholder helt konkrete beretninger fra arbejdet på missionsfelterne.

Interviews

Udover de skriftlige kilder vil jeg anvende to interviews med tidligere missionærer, som tilsammen har personlige erfaringer fra tre af de fire tidsperioder, jeg inddeler opgaven i (se i øvrigt afsnittet *periodisering*). Det drejer sig om Ingeborg og Svend Bernhard, som var udsendt til Tanania 1969-1979 og Annelise og Axel Rye Clausen, som var udsendt til Tanzania 1984-1996 og til Cambodja 2003-2018. Det har desværre ikke været muligt at lave interview med missionærer fra den tidligste periode, da der ikke længere findes nogen nulevende af disse. Tanken med de to interviews er at lade dem bidrage med en personlig vinkel på arbejdet. Desuden har interviewet det fortrin over for skriftlige kilder, at jeg kan få lov at stille specifikke spørgsmål, som der ikke

nødvendigt findes svar på i det skriftlige materiale. Jeg vil som nævnt også bruge et interview med tidligere generalsekretær Leif Rasmussen, men her betragtes interviewet nærmere som en samtale end som egentligt kildemateriale.

Metodisk er der tale om individuelle, kvalitative interviews, som er foretaget efter vejledningen i Svend Brinkmanns bog "Det kvalitative interview". Jeg har udvalgt informanterne *informationsorienteret* – dvs. ud fra en konkret forventning til, at indholdet i deres svar kunne bruges i udarbejdelsen af dette projekt.¹

Begrænsninger

Dette projekt indeholder i sagens natur en række begrænsninger og svagheder. En af de mest åbenlyse har jeg allerede nævnt: Langt størstedelen af den litteratur, der findes om LM, stammer fra LM selv. Dette forhold giver naturligvis anledning til overvejelser. Det er nødvendigt for hver enkelt kilde at overveje, om indholdet kan være farvet eller vinklet i en bestemt retning. Det ville være naivt at forestille sig, at det aldrig er tilfældet. Til gengæld kan man sige, at det gælder i omgangen med *alle* slags kilder, at man må være opmærksom på deres ophav og sigte. Det er også en svaghed, at det i de enkelte perioder typisk er en lille del af de udsendte missionærer, som har været mest flittige til at skrive bøger og beretninger om arbejdet. Deres synsvinkel bliver derfor naturligt den mest dominerende. Afsnittet om den nyeste tid bærer tydeligt præg af dette, da især missionærparret Rye Clausen har været tegnende for LM's arbejde i Cambodja, som jeg særligt fokuserer på i det pågældende afsnit. I mit arbejde med materialet har jeg dog forsøgt så vidt muligt at tage højde for dets svagheder og efter bedste skøn og evne vurderet brugbarheden af dets indhold.

En anden problematik, som gør sig gældende på dette felt, er emnets kompleksitet. Missionsarbejde er først og fremmest interaktion mellem mennesker, og en sådan kan være vanskelig at sætte så præcist på formel, at man kan foretage en nøjagtig sammenligning over tid. Forskellige mennesker kan desuden opleve den samme situation forskelligt, og denne opgave bygger *netop* på en masse menneskers helt

¹ Særligt kapitel 2: "Forskningsdesign i interviewundersøgelser" i Svend Brinkmann, *Det kvalitative interview* (København: Hans Reitzels Forlag, 2014). s. 67-110.

personlige og subjektive erfaringer. Kulturelle forskelle mellem missionslandene kan endvidere gøre det svært at sammenligne direkte på tværs af disse.

Afslutningsvis vil jeg nævne, at de tids- og omfangsmæssige rammer naturligvis sætter en grænse for, hvor grundigt emnet kan behandles. På nogle punkter ville det have været både relevant og yderst gavnligt at gå dybere ned i stoffet. På den måde kunne man vise et endnu mere nuanceret billede. Dette har desværre ikke været muligt. På trods af alt det ovenstående er det min klare overbevisning, at opgavens konklusioner er retvisende.

Hidtidig forskning

Inden for den kirkehistoriske forskning er missionshistorien overordnet set ikke særligt velbeskrevet. Mange store, kirkehistoriske oversigtsværker levner ikke mange sider til at gengive hverken den katolske eller protestantiske missions historie. Det samme gælder den anden side af den missionshistoriske mønt: den ikke-vestlige kirkehistorie. Når det vedrører dansk missionshistorie i de sidste par århundreder er forskning og videnskabelig litteratur særligt centreret omkring Det Danske Missions-selskab (DMS) og enkelte andre selskaber. Luthersk Missions internationale arbejde er generelt overset i forskningsmæssig forstand. En undtagelse er den tidligere LM-missionær Flemming Hansen, som i 2001-2004 udarbejdede en Ph.d.-afhandling om forholdet mellem mission, kirke og tradition, som jeg kort inddrager i dette projekt. Hansens afhandling fokuserer dog snævert på et specifikt teologisk problem inden for et enkelt af LM's missionsområder i Tanzania. Alle *bredere* fremstillinger af foreningens missionshistorie er så vidt vides hidtil udgivet af LM selv.

Definitioner og sprogbrug

Arbejdet med historisk analyse af missionsarbejde giver anledning til en del sproglige overvejelser, og man støder på mange spidsfindigheder. For at lette forståelsen vil jeg her ganske kort gennemgå nogle af de hyppigst forekommende begreber:

Missionsselskabets navn er oprindeligt *Luthersk Missionsforening til evangeliets fremme i Danmark*, men den benævnes som regel enten *Luthersk Missionsforening*, *Luthersk Mission* eller forkortes til *LM*. Fra tid til anden bruger jeg desuden betegnelsen

missionen. I en del kildemateriale optræder derudover forkortelsen *DLM*, som står for *Dansk Luthersk Mission* eller *Danish Lutheran Mission* – men denne forkortelse har jeg for at undgå forvirring helt undladt at bruge. Andre selskaber og foreningers navne præsenteres altid før de eventuelt bruges i forkortet form.

Den lokale befolkning på missionsfeltet omtales i ældre kildemateriale ofte som *afrikaneren*, *hedninger* eller *indfødte*, og i yngre materiale som *lokale* eller *nationale*. Jeg anvender – udover i citater eller gengivelser – stort set udelukkende de to sidste. Jeg har i øvrigt tilstræbt kun at anvende betegnelsen *nationale* om indbyggere i et land, der på det omtalte tidspunkt allerede er blevet en selvstændig stat, da det ellers kunne virke kontrafaktisk.

De unge kirker betegner de kirker, missionærerne grundlagde, eller kirker der er udsprunget af disse. Også efter kirkerne har opnået selvstændighed kan de af og til benævnes sådan, men oftere vil de omtales som *nationale kirker* eller *selvstændige kirker*.

BAGGRUNDSAFSNIT

Missionshistoriske hovedlinjer

En Dag – efter at han var opstaaet fra de døde, – viste han sig for sine Disciple paa et Bjerg i Galilæa, og her gav han dem sin store Missionsbefaling: "Mig er given al Magt i Himlen og paa Jorden – gå derfor ud og gør alle Folkeslagene til mine Disciple". "Alle Folkeslag – mine Disciple" – det var himmelraabende Vanvid. Alle de utalte Millioner udover hele Jorden skulde have Budskabet om ham, Manden fra Galilæa. Det var taabelig og ansvarsløs Tale – menneskelig set. Men han tændte en Ild i dem, som ikke kunde slukkes. Han gav dem sin Helligånd, lovede, at han selv vilde være med dem alle Dage indtil Verdens Ende. Og de gik ud. Den store kristne Verdensmission var begyndt.²

Sådan beskriver den danske missionsteolog Erik W. Nielsen selve den kristne verdensmissions begyndelse. Jesus sender sine disciple ud i alverden for at sprede budskabet om ham. Missionsbefalingen i Matt 28,18-20 betragtes da også som det vigtigste bibelske grundlag for enhver bestræbelse på at drive kristen mission, og disciplene regnes derfor som de første missionærer. Fra Palæstina bredte kristendommen sig først ud over Romerriget, siden til det resterende Europa og derfra til alle egne af verden.³

Det er på sin plads at gå systematisk til værks og se nærmere på nogle af de store linjer i historien om kristendommens udbredelse. Man kan anskue den fra mange forskellige vinkler. Lektor i missionshistorie, Thorkild Græsholt, opdeler missionshistorien i perioder.⁴ Med udgangspunkt i hans periodisering vil jeg gennemgå følgende fire bølger i missionshistorien:

1. Middelhavsområdet kristnes: ca. 0-400
2. Europa kristnes: ca. 400-1500
3. Kolonimissionen (særligt katolsk) påbegyndes: ca. 1500-1800
4. Kolonimissionen (særligt protestantisk) blomstrer: ca. 1800-1950

Den første periode (ca. 0-400) begynder med apostlene og andre budbringere, som fra Jerusalem spredtes ud langs Middelhavets kyster. Til at begynde med blev de kristne

² Erik W. Nielsen, *Linier i Missionens Historie* (København: Det Danske Missionsselskab, 1948). s. 9.

³ Nielsen. s. 7-11.

⁴ Thorkild Græsholt, *Til verdens ende, missionshistoriske rids* (Hellerup: DMS-forlag, 1971). s. 9-10.

betragtet som en jødisk sekt og som sådan foragtet af både jøder og grækere. Senere er kristendommen blevet båret frem i verden ved hjælp af kultur, magt og myndighed – men i denne tidlige periode spredte den sig simpelthen fra mund til mund. Kristendommen var en nyhed, der optog folk, så de naturligt bar budskabet videre og videre ud. En del gunstige omstændigheder hjalp desuden den hurtige udbredelse på vej: Det velordnede romerske rige afstedkom en stor grad af fred og sikkerhed, og overalt talte og forstod dannede folk græsk. Desuden var der anlagt et vidtforgrenet netværk af veje, ligesom nyligt opnåede landvindinger inden for skibsfart gjorde transport over store afstande både mulig og relativt sikker.⁵

Til at begynde med var de kristne i Middelhavsområdet som nævnt en minoritet, og forfølgelser var ikke ualmindelige. Selvom vi måske i senere tider har haft tendens til at overdrive skalaen af kristenforfølgelser i de første århundreder, er det et faktum, at mange kristne blev slået ihjel for deres tro, og at historierne om martyrerne var med til at skabe interesse for kristendommen og udbrede den yderligere.⁶ De kristnes livsførelse blev også i sig selv et vidnesbyrd for den hedenske verden. Evangeliet havde sået en kærlighed og barmhjertighed i dem, som var iøjnefaldende for det omgivende samfund. Dels var der indadtil blandt de kristne et stærkt fællesskab, hvor man delte med den fattige og støttede den svage – men også udadtil var de kristne villige til at hjælpe, hvor der var behov. Desuden havde de kristne ry for at være gode og ærlige mennesker, som man kunne stole på.⁷

Trods forfølgelserne spredte kristendommen sig stadig som en løbeild, men snart skulle de kristne få tåleligere kår. Kejser Galerius udstedte i 311 på sit dødsleje et edikt, som afblæste kristenforfølgelserne og gjorde kristendommen til en tilladt religion. Endnu videre gik den vestromerske kejser Konstantin. Før det berømte slag ved den milviske bro blev han efter sigende i en drøm rådet til at sætte Kristustegnet på sine soldaters skjolde. Han vandt kampen og udsendte i foråret 313 en rundskrivelse, som gav rigets indbyggere frihed til selv at vælge deres religion. Kristendommen blev nu ikke blot tolereret, men ligefrem sidestillet med al anden gudsdyrkelse. I 380

⁵ Græsholt. s. 11-14.

⁶ Græsholt. s.16-17.

⁷ Axel Malmström, *Evangeliet til Alverden, den nyere Missions Baggrund og Historie* (København: Lohse, 1948). s. 35.

befalede kejser Theodosius, at *alle* skulle bekende "apostlen Peters tro" og gjorde således kristendommen til rigsreligion.⁸

Den anden periode (ca. 400-1500) kendetegnes ved en gradvis kristning af Europa, men under helt anderledes vilkår end i de første århundreder. Kristendommen var ikke længere blot en undergrundsbevægelse, men tog nu form af en decideret statskirke, der "red med på ryggen" af den verdslige magt. Efterhånden som verdslige grænsepæle flyttedes, fulgte kristendommen med. Overgangen fra hedenskab til kristen tro fandt ofte sted, når en kristen fyrste erobrede et nyt territorium. Befolkningen på det pågældende sted blev da, med mere eller mindre brutale metoder, tvunget til at omvende sig og lade sig døbe. Mere fredelige metoder med egentlige missionærer blev dog også brugt. Selvom Romerriget nu var faldet, bestod kirkens autoritet. Dens stramt organiserede struktur med paver og biskopper blev snart en vigtig magtfaktor. Også det voksende klostervæsen gjorde sit til at sætte kristendommens solide fodaftryk på Europa. Munkene gjorde desuden et vigtigt arbejde med at udbrede viden om den nye tro, som jo nok formelt havde gjort sit indtog, men som ofte var lang tid om for alvor at slå rod i folks hjerter og tanker.⁹

Geografisk bredte kristendommen sig gennem Frankerriget, via England og dernæst ind i Tyskland. I begyndelsen af 800-tallet rejste munken Ansgar mod nord i håb om at gøre danerne kristne, men der skulle gå lang tid før kristendommen for alvor slog rod i Danmark. Da Harald Blåtand omkring 960 lod sig døbe, gjorde han således formelt sit rige kristent, men folkets hedenske skikke forsvandt ikke med det samme. I samme periode nåede kristendommen så langt østpå som Polen, Ungarn og Rusland, og man kan derfor med en vis ret hævde, at kristendommen dækkede hele Europa omkring år 1000. I de følgende århundreder konsolideredes kristendommens stilling i Europa, men dens geografiske udbredelse var for en tid næsten gået i stå. Først i den følgende periode kom der igen for alvor gang i missionsindsatsen.¹⁰

Den tredje periode (ca. 1500-1800) er særdeles vigtig i missionshistorisk forstand. Efter en lang periode med dødvande satte de store opdagelsesrejser og den

⁸ Martin Schwarz Lausten, *Kirkehistorie: grundtræk af Vestens kirkehistorie fra begyndelsen til nutiden* (Frederiksberg: Forlaget Anis, 1997). s. 57-61.

⁹ Græsholt, *Til verdens ende*. s. 20-24.

¹⁰ Nielsen, *Linier i Missionens Historie*. s. 38-44.

begyndende kolonisering scenen for en missionsindsats af hidtil usete dimensioner. Columbus satte som bekendt sin fod i Amerika i 1492, og i de følgende årtier gjorde mange modige søfolk ham kunsten efter og opdagede hidtil ukendt land overalt på kloden. Dermed opstod også nye muligheder for handel med alskens eksotiske varer, og Europas økonomi blomstrede.¹¹

Det var især de romersk-katolske lande Spanien og Portugal, som hurtigt voksede sig til toneangivende kolonimagter. Den katolske kirke blev derfor dominerende i den nye missionsbølge, for med de nye landvindinger opstod naturligt ønsket om at bringe den kristne tro til de fremmede folkeslag, og pavestolen pålagde endda officielt de søfarende nationer at udbrede kristendommen i den nye verden. Missionen foregik dog ofte med grusomme metoder, hvor de europæiske kolonister simpelthen huggede de fremmede ned, hvis de nægtede at lade sig omvende til kristendommen. Snart efter fulgte store strømme af munke – dominikanere, franciskanere og senere jesuitter. Disse var naturligvis ubevæbnede og ikke-voldelige i deres metoder. Ofte kom munkene endda til at stå som en slags beskyttende mellemlid mellem de lokale og de ofte brutale europæiske embedsmænd.¹²

Den katolske mission havde enorm fremgang i denne periode, og særligt i Syd- og Mellemamerika blev millioner omvendt inden for ganske få år. Men også mod øst drev man mission – særligt langs handelsruterne til Sydindien, Malakka og endda i Kina og Japan. Nogle af disse steder må det dog siges at have være en noget overfladisk indsats. Missionærerne kunne i reglen ikke det lokale sprog, og når folk havde lært blot et minimum af kristen børnelærdom udenad, blev de massedøbt og indlemmet i kirken.¹³

Ved begyndelsen af *den fjerde periode* (ca. 1800-1950) skete et markant skift i missionshistorien. Helt indtil omkring år 1800 havde den katolske kirke været nærmest ene om at drive mission i fremmede lande. Selvom reformationen allerede i 1500-tallet havde skabt en levende protestantisk kirke, som tilsyneladende bar kimen til mission i sit inderste væsen, skulle der gå mange års tøven, før protestanterne for alvor kastede sig helhjertet ind i missionsarbejdet. Set med nutidige briller kan det

¹¹ Græsholt, *Til verdens ende*. s. 38-39.

¹² Nielsen, *Linier i Missionens Historie*. s. 51-54.

¹³ Nielsen. s. 54-55.

måske virke mærkværdigt, at den protestantiske kirke i flere hundrede år slet ikke gjorde en indsats på missionsmarkerne. En stor del af forklaringen skal nok findes i det rent praktiske forhold, at det i lang tid kun var de katolske lande i Sydeuropa, der besad kolonier i den nye verden. De protestantiske lande havde derfor slet ikke samme naturlige kontakt med potentielle missionsfelter.¹⁴ De unge protestantiske kirker havde i øvrigt nok at gøre med at organisere kirken indadtil. Endelig kan man også hævde, at de store reformatorer ikke for alvor havde blik for kirkens forpligtelse over for ikke-kristne folkeslag.¹⁵ I perioden umiddelbart efter reformationen argumenterede ortodokse teologer endda direkte *imod* mission, da man mente at alle verdens folkeslag allerede havde haft mulighed for at omvende sig til Kristus. Et missionsinitiativ ville i så fald være et opgør med selve Guds frelsesplan.¹⁶

Efter mange års stilstand skete der noget. Det britiske imperium brød det spansk-portugisiske monopol på verdenshavene og kom nu selv til at råde over en mængde kolonier. Dette gav berøring med ukendte kulturer og tvang for alvor de protestantiske kirker til at overveje deres ansvar for de fremmede folkeslag. Enkelte spredte missionsforsøg var ganske vist udgået fra protestantisk område før det egentlige gennembrud. Den danske konge udsendte allerede i 1705 to tyske missionærer til kolonien Trankebar, og Hans Egede blev udsendt til Grønland i 1721. Mest iøjnefaldende er dog herrnhuterne, som ledet af grev Zinzendorf i løbet af 1700-tallet udsendte missionærer til blandt andet nordatlantiske eskimoer, indianere i Nordamerika og til Sydafrika.¹⁷

Det egentlige, brede gennembrud kom dog først kort før år 1800 med den tilsyneladende ubetydelige engelske skomager William Carey i spidsen. Carey havde siden barnsben været videbegærlig og interesseret sig for snart sagt alt – deriblandt både naturvidenskab, historie, geografi og sprog. Som 16-årig var han kommet i lære som skomager, men fik i værkstedet også tid til at fordybe sig i sprogstudier, rejsebetretninger og alskens litteratur. Carey var opdraget i et statskirkeligt hjem, men som ung stak troen ikke særligt dybt. I 1779 hørte han dog en prædiken, som blev

¹⁴ Malmström, *Evangeliet til Alverden*. s. 51-52.

¹⁵ Nielsen, *Linier i Missionens Historie*. s. 61.

¹⁶ Græsholt, *Til verdens ende*. s. 45-46.

¹⁷ Nielsen, *Linier i Missionens Historie*. s. 63-66.

skelsættende for hans tro. Han følte sig afsløret som hykler og forstod pludselig, at han behøvede Jesus. Derfor sluttede han sig til baptistkirken og lod sig døbe. Den vækkelse og åndelige iver, der nu ramte Carey, blev forenet med hans store interesse for den nye verden. Resultatet blev, at Careys eget missionssyn ændrede sig drastisk. Han så nu missionsbefalingen som en direkte ordre til kirken om at bringe evangeliet til alverden.¹⁸

Som 25-årig blev Carey præst i baptistkirken og begyndte at dele sine tanker med de andre præster. Trods hård modstand fastholdt han sin vision for kirken. I maj 1792 holdt han en prædiken i baptistkirken i Nottingham, hvor han forsøgte at overbevise sine tilhørere med et sidenhen berømt motto: "Vent store ting *af* Gud, vov store ting *for* Gud!" Og Careys vedholdenhed bar frugt. I oktober 1792 stiftedes *Baptisternes Missionsselskab* som det første af sin slags, og allerede året efter blev Carey selv udsendt som selskabets første missionær til Serampore i Sydindien.¹⁹

Careys beretninger fra Indien satte skub i en stærk missionsvækkelse i hjemlandet, og i de følgende år opstod adskillige engelske missionsselskaber, f.eks. *London Missionary Society* i 1795 og *Church Missionary Society* i 1799. Desuden stiftedes *Det britiske og udenlandske Bibelselskab* i 1804.²⁰ Missionsvækkelsen fandt også vej til det europæiske fastland. Historierne fra de engelske selskabers missionsmarker samt en konkret, opmuntrende skrivelse fra Londonermissionen gjorde indtryk på mange tyske pietister. I 1815 dannedes *Baselermissionsselskabet* som et schweizisk-tysk projekt, i 1824 fulgte *Berlinermissionsselskabet* trop, og i den følgende periode dannedes adskillige lignende selskaber. En tilsvarende bevægelse fandt sted i Holland og Frankrig.²¹ Helt parallelt med nybruddet i Europa blev der også vækkelse i USA. *American Board of Commissioners for Foreign Missions* blev dannet i 1810 og udsendte efterhånden missionærer i store tal. Også amerikanske baptister og metodister oprettede missionsselskaber i den første del af 1800-tallet.²² De nordiske lande begyndte også at

¹⁸ Nielsen. s. 67-69.

¹⁹ Malmström, *Evangeliet til Alverden*. s. 73-74.

²⁰ Malmström. s. 74-76.

²¹ Malmström. s. 78-84.

²² Malmström. s. 84-86.

tage del i arbejdet. *Det danske Missionsselskab* oprettedes i 1821, det svenske i 1835, det norske i 1842 og det finske i 1858.²³

De første 150 år efter Careys opråb blev en intens opgangstid for det, man dengang betegnede *hedningemissionen*. Tusindvis af missionærer udgik fra de mange protestantiske missionsselskaber – til Afrika, til Indien, til Kina, til Stillehavsområderne og videre endnu. Det er værd at bemærke, at langt størstedelen af dette enorme arbejde foregik uden statskirkernes hjælp. I stedet var det de frie kirker og selskaber, der gik forrest og mobiliserede en hær af lægfolk og hjemlige støttekredse. De etablerede evangeliske kirker var således i reglen fraværende på missionsmarkerne. Dette bevirkede naturligvis, at missionsindsatsen fik en helt anden karakter end den centralt styrede katolske mission. Den protestantiske mission promoverede ikke én bestemt kirkestruktur, men var lokalt forankret i hjemlandenes brogede kirkeliv. Der var dog også ulemper ved den flade struktur. "Missionshæren" kunne ikke organiseres nær så effektivt som de katolske munke, og ofte endte hjemlige teologiske stridigheder med også at udspille sig i missionslandene. Det er også værd at bemærke, at det store protestantiske missionsgennembrud faldt sammen med afgørende teknologiske landvindinger: Telegrafene, jernbanen, interkontinental skibsfart og endda flyvemaskinen var fremskridt, der var med til at gøre verden mindre. Trods trængsler, tropesygdomme og besværligheder trængte missionærerne sig længere og længere ud, og ved periodens afslutning kunne man tale om en egentlig *verdensmission*.²⁴

I de følgende afsnit skal vi se nærmere på, hvordan Luthersk Missionsforening opstod og tog plads i det missionshistoriske landskab.

Luthersk Missions oprettelse og tidlige historie

Ved et møde på Sortegård i Aaker på Bornholm besluttede man 1. marts 1868 at danne "Bornholms Forening til Evangeliets Fremme". Allerede det følgende år blev foreningen sluttet sammen med to grupper ligesindede i København og Nordsjælland, og de fik nu tilsammen navnet "Luthersk Missionsforening til Evangeliets Fremme i

²³ Nielsen, *Linier i Missionens Historie*. s. 71.

²⁴ Nielsen. s. 72-73

Danmark” – i daglig tale blot *Luthersk Missionsforening*.²⁵ Her skal vi kort se på de begivenheder, der gik forud for foreningens tilblivelse.

Omkring midten af 1800-tallet ramte den stærke nordeuropæiske vækkel-sesbølge Danmark og ændrede det kristne landskab for bestandig. Grundtvig og Kierkegaard var blandt de førende teologiske skikkelser, hvis tanker havde en stærk indflydelse på kirkens og lægfolkets nyorientering. Lokalt opstod der mange steder i landet små grupper af vakte, som hurtigt fik vind i sejlene. På Bornholm samlede den unge, livlige pastor P. C. Trandberg (f. 1832) på kort tid en stor skare af følgere om sig. I sin studietid i København var han blevet grebet af Kierkegaards skrifter. Trandberg prædikede stærkt og alvorligt om boden som den altafgørende sag for den kristne, men hans livfulde facon virkede efter sigende afvæbnende på tilhørerne, som gerne tog hans alvorsfulde ord til sig.²⁶

Til at begynde med virkede Trandberg som en slags rejsepræst i folkekirke-ligt regi, men efter en strid med biskop Martensen brød han og en lang række venner i 1863 med statskirken og stiftede i stedet en bornholmsk frimenighed, som samledes på flere lokaliteter på øen. Hver af disse blev betjent af en medarbejder, som Trandberg havde udpeget og oplært. Blandt disse var lægmanden Christian Møller (f. 1834) fra Nexø, som oprindeligt var smed. Han viste sig hurtigt at have forkyndertalent og fulgte i begyndelsen teologisk i Trandbergs fodspor: den som ønskede at kalde sig kristen måtte først og fremmest sørge for *alvorligt* at angre sine synder.²⁷

Det blev skelsættende for Christian Møllers fremtid, da han langfredag 1864 læste Rom 5,6: ”For mens vi endnu var svage, døde Kristus for ugudelige, da tiden var inde.” Pludselig forstod han, at den frelse, han så nidkært havde efterstræbt, allerede var tilvejebragt ved Jesu offer på korset. Den frihed, han havde søgt efter, var altså allerede hans. Hans egne bestræbelser og fromhedsøvelser var således blevet værdiløse, men han ejede alt i Kristus. Kort tid efter denne opdagelse stiftede Møller for første gang bekendtskab med den svenske vækkelsesprædikant C. O. Rosenius, da han under et besøg i København mødte den norske skomager Hans Andersen. I Andersens

²⁵ Frode Thorngreen, red., *På Ordets grund, Luthersk Missionsforening 1868-1968* (Hillerød: Dansk Luthersk Forlag, 1968). s. 26-27.

²⁶ Thorngreen. s. 16-17.

²⁷ Carl Poller, Frits Larsen, og L.F. Christiansen, *Luthersk Missionsforening Gennem 75 Aar, 1868-1943, En Hilsen til Venner* (København: Luthersk Missionsforenings Forlag, 1943). s. 9-11.

hjem samledes en lille kreds af venner, som blandt andet læste op af Rosenius' månedsblad *Pietisten*. Her mødte Møller igen det frisættende evangelium, han selv var begyndt at få øjnene op for, og mødet med Rosenius' forkyndelse var med til yderligere at skærpe hans forståelse af den frie nåde.²⁸

Vel hjemme på Bornholm begyndte Møller at prædike de nye toner, og fra januar 1865 udgav han desuden sit eget blad kaldet *Budskab fra Nådens Rige* – senere kort og godt *Budskabet*. Hensigten var blandt andet at bringe opbyggelige artikler og behandle aktuelle spørgsmål og problemer af forskellig art. Til at begynde med var Trandberg venligt stemt over for bladet og Møllers nye retning, men gradvist opstod der en kløft mellem dem. Mange lyttede nu begejstret til Møllers forkyndelse, og en del fik efterhånden øjnene op for Trandbergs mangler. Dette førte til en udbredt kritik, som sårede den forfængelige Trandberg. Da Møller desuden nægtede at lade sig knægte af et kritisk hyrdebrev, som Trandberg udsendte til oplæsning i alle menighederne, blev det endelige brud snart en realitet.²⁹

Allerede inden Møller blev endeligt afskediget af Trandberg, havde han besøgt Rosenius i Stockholm for at spørge denne til råds om den tilspidsede situation. Desuden ønskede Møller i samme omgang at diskutere muligheden for at oversætte og udgive en række af Rosenius' skrifter i Danmark. Rosenius gav sit samtykke til udgivelserne og anbefalede i øvrigt, at Møller og hans venner skulle vende tilbage til folkekirken og dér forkynde den frie nåde, så vidt det var muligt.³⁰ Møller fulgte anbefalingen, og over 1000 af de omtrent 1500, der efterhånden havde sluttet sig til de trandbergske frimenigheder, fulgte ham tilbage til folkekirken og blev de første medlemmer af Luthersk Missionsforening.³¹

Den følgende tid rejste Møller ivrigt rundt i det meste af Danmark og prædikede, hvor han kunne få lov. Mange steder mødte han dog til at begynde med modstand – dels fordi mange ordinerede præster per refleks modarbejdede Møllers lægmandsbevægelse, dels fordi indremissionske missionærer flere steder var kommet ham i forkøbet og havde advaret mod Møller og det, de betragtede som farlig, falsk lære. Ofte

²⁸ Thorngreen, *På Ordets grund*. s. 23-24.

²⁹ Thorngreen. s. 24-26 og 32-33.

³⁰ Thorngreen. s. 33.

³¹ Poller, Larsen, og Christiansen, *Luthersk Missionsforening Gennem 75 Aar*. s. 13-14.

gik det dog sådan, at Møller efter den umiddelbare modstand blev mødt med velvilje, og overalt vakte hans forkyndelse stor genklang. Med tiden opstod der mange små kredse af vakte, ligesom missionshusbyggerier mange steder blev påbegyndt. I Vestjylland vandt Møller særligt mange tilhørere. Også i det dengang tyske Sønderjylland sluttede mange sig til foreningen, men denne gren af arbejdet måtte på grund af det tyske herredømme leve delvist afskåret fra sin danske stamme.³²

Helt fra begyndelsen fik C. O. Rosenius afgørende betydning for Luthersk Missionsforening. Christian Møllers møde med Rosenius' kristendomsforståelse blev på én gang både anledning til og grundlag for foreningen, og gennem hele foreningens historie har Rosenius' skrifter spillet en særlig rolle. Budskabet om den frie nåde, om menneskets kommen til kort og om den objektive forsoning i Jesu frelsesgerning har derfor været grundtonen i LM's forkyndelse gennem hele foreningens historie.³³

Luthersk Mission som missionsselskab

Selvom foreningens navn officielt ender på "*Evangeliets Fremme i Danmark*" har der fra ganske tidligt i LM's historie været fokus på ydre mission. Til at begynde med støttede man andre missionsselskaber, mest betydeligt Rosenius' eget *Evangeliska Fosterlandsstiftelsen* i Sverige, som allerede i 1876 modtog støtte fra LM's afdeling på Bornholm. I de følgende år strømmede bidragene til ydre mission ind fra alle afdelingerne, og Budskabet var mod århundredets afslutning fyldt med artikler om emnet. Mange steder i landet knyttede de enkelte kredse stærke bånd til konkrete missionsprojekter, og den voksende interesse fødte snart tanken om at udsende egne missionærer. Den sønderjyske afdeling havde allerede i 1891 udsendt Frederik Nielsen til Kina gennem et svensk selskab, men til at begynde med stillede den samlede forening sig tøvende over for at støtte dette store skridt. I 1898 var sønderjyderne igen på banen og udsendte efter studieophold i USA den unge lærer Jens M. T. Winther, som dog af økonomiske grunde aldrig nåede helt til Kina, men endte som missionær i Japan. Hans mange breve hjem skabte behovet for et egentligt missionsblad. Månedssbladet *Missionsvennen* så dagens lys i 1901 og findes den dag i dag, nu dog under navnet *Tro & Mission*. I

³² Thorngreen, *På Ordets grund*. s. 34-40.

³³ Carsten Skovgaard-Holm, "LM - en roseniansk bevægelse", i *Arvesølv, til besindelse for LM's venner og andre interesserede*, red. Claus L. Munk og Birger Pedersen (Dansk Luthersk Forlag, 1993). s. 58-62.

1903 løste Winther sine bånd til LM og blev i stedet støttet af et amerikansk selskab. Endnu havde LM altså ikke egne missionærer.³⁴

Dette ændrede sig i 1911, da man ved delegeretmødet vedtog at overtage ansvaret for to eksisterende missionærer fra *Brødremenigheden*. Således blev Peter Terp og hans hustru Kjerstine, som siden 1908 havde arbejdet i Unyamwezi i Tanganyika (det nuværende Tanzania), Luthersk Missionsforenings første missionærer. Derfra tog udviklingen fart: I 1912 ansatte man Søren H. Ibsen som missionselev og sendte ham til Brødremenighedens missionsskole i Tyskland – dog kunne man på grund af Første Verdenskrig først udsende ham og hans hustru til Unyamwezi i 1922. I 1914 blev Peter M. Legéne og hans hollandske hustru udsendt til Surinam i Sydamerika. Flere andre fulgte snart trop.³⁵

Fra begyndelsen havde LM kun udsendt missionærer i samarbejde med andre selskaber. Både i Unyamwezi og Surinam var den egentlige udsendelse således sket gennem Brødrekirken. I 1949 begyndte man i samarbejde med Evangeliska Fosterlandsstiftelsen (EFS) at drive missionsarbejde i Ulangadalen i det sydlige Tanzania. I 1956 overdragede EFS formelt ansvaret for Ulanga til LM. For første gang kunne LM nu kalde sig *sendemenighed* og stå helt på egne ben i arbejdet. Dette skift betød meget for foreningens selvforståelse; nu var man blevet et "rigtigt", selvstændigt missionselskab.³⁶ Lige siden dengang har Tanzania været LM's største og vigtigste missionsmark, og mange nye slags missionsarbejde (f.eks. arbejde blandt Masai-nomader og forlagsarbejdet Soma Biblia) er opstået forskellige steder i landet.

I 1970 indgik LM samarbejde med Norsk Luthersk Misjonssamband (NLM) om et med tiden ganske omfattende missionsarbejde i Etiopien. Mange missionærer sendtes til de sydlige dele af landet, hvor der fandt en stærk vækkelse sted. Arbejdet ledes endnu i dag af NLM. I 1988 indgik LM igen i et samarbejde med NLM – denne gang i Peru, hvor NLM allerede havde arbejdet i 10 år.³⁷

I 1978 åbnede LM sin egen lille missionsskole i en villa i Hillerød. Allerede siden slutningen af 60'erne have man haft ønske om en skole, der skulle uddanne

³⁴ Thorngreen, *På Ordets grund*. s. 118-120.

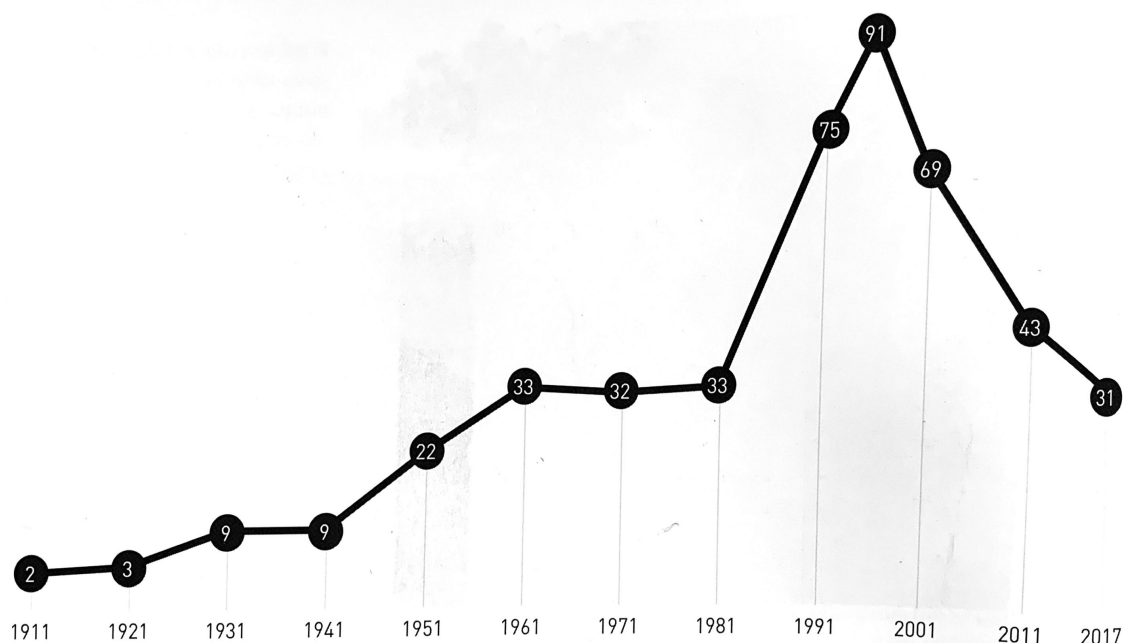
³⁵ Thorngreen. s. 120-121.

³⁶ Jens Ole Christensen, Ditte Olsen, og Peter Olsen, *Fra tropehat til iPad, glimt fra hundrede års missionshistorie*, 1. oplag (Hillerød: LogosMedia, 2011). s. 95.

³⁷ Christensen, Olsen, og Olsen. s. 140-142.

kommende missionærer til såvel nationalt som internationalt arbejde. En del praktiske forhindringer udskød imidlertid planerne. Da skolen blev en realitet i 1978 tilbød den en 2-årig uddannelse specifikt rettet mod kommende ydremissionærer. Siden arbejdet i Etiopien var begyndt, var interessen for missionsgerningen og -kaldet vokset, og missionsskolen var med til at sætte yderligere skub i denne udvikling.³⁸ Henover årene efter skolens oprettelse voksede antallet af udsendte missionærer fra ca. 30 til 91 i 1994 (se graf).

Figur: Graf over missionærantallet i LM i årene 1911-2017.³⁹

Da LM i 1997 afviklede sit engagement i Surinam, begyndte ledelsen at overveje muligheden for at gå ind på et helt nyt missionsfelt, og hurtigt kom henholdsvis Mozambique og Cambodja på tale. I Mozambique ville man kunne trække på erfaringer fra Tanzania, som kulturelt ikke er så anderledes. Der var også en eksisterende luthersk kirke i Mozambique, man eventuelt kunne samarbejde med. Alligevel faldt valget på Cambodja, hvor der var mere oplagte muligheder for også at drive et diakonalt

³⁸ Christensen, Olsen, og Olsen. s. 39-41.

³⁹ Peder Toft, Hakon Christensen, og Leif Bach Kofoed, red., *Alle tiders mission!, Luthersk Mission gennem 150 år, 1868-2018* (Hillerød: Luthersk Mission, 2018). s. 34.

arbejde. LM udsendte sine første missionærer til Cambodja i 2003. Der fandtes dog ikke (og findes stadig ikke) en officiel luthersk kirke, og der var fra begyndelsen ingen andre missionselskaber, som var oplagte at hægte sig på. I Cambodja kom LM altså for alvor til at stå på egne ben og måtte selv finde sine veje i et stort set ukendt land.⁴⁰

Luthersk Mission som organisation

LM har altid været en sammenslutning af en lang række mindre *kredse*. I nyere tid er en del af disse blevet omdannet til eller erstattet af *frimenigheder*. Frimenigheder og kredse er forbundet i syv *afdelinger*, som geografisk dækker det meste af Danmark. Hver afdeling sender et antal repræsentanter til en fælles *generalforsamling*, som desuden tæller medlemmer fra foreningens børne- og ungdomsafdeling (LMBU). Generalforsamlingen vælger syv medlemmer til *landsstyrelsen*, som har det overordnede ansvar for foreningen. Desuden findes på samme organisatoriske niveau et *læreråd*, som særligt tager sig af sager af læremæssig karakter.⁴¹

Det har altid været en vigtig del af LM's selvforståelse, at hele den hjemlige organisation – *vennerne* eller *hjemmemenigheden* – står som tovholdere for og opbakning til det internationale arbejde.⁴² De udsendte missionærer er geografisk adskilt fra LM's medlemmer i Danmark, men der sættes mange kræfter ind på at opretholde en stærk forbindelse til dem. Denne forbindelse består på flere planer. Dels er de udsendte naturligvis organisatorisk og økonomisk afhængige af hjælp hjemmefra, men også i åndelig og menneskelig forstand er der en stærk forbindelse. Forbøn, opmuntring og generel medleven i missionsarbejdet har derfor altid været en naturlig forpligtelse for LM's medlemmer i Danmark.⁴³ Efterhånden som moderne kommunikationsmidler og billigere flytrafik har gjort den oplevede afstand til missionsmarken kortere, har kontakten til missionærerne skiftet karakter. I dag har mange af LM's

⁴⁰ Christensen, Olsen, og Olsen, *Fra tropehat til iPad*. s. 112.

⁴¹ "Vedtægter for Luthersk Missionsforening til Evangeliets Fremme, Revideret udgave efter vedtagelse på LM's Landsgeneralforsamling i oktober 2016", set 9. april 2019, http://www.dlm.dk/sites/default/files/files/Om_os/lm_vedtaegter_okt15_endelig_.pdf. s. 2-5.

⁴² F.eks. gengiver Carl Poller i 1939 følgende citat af pioneren William Carey: "Jeg er villig til at gaa ned i Gruben for at hente Diamanterne (Sjælene) op derfra, naar blot I vil holde i Rebet" i forordet (s. 5-6) til S. H. Ibsen, C. Poller, og F. Larsen, red., *Gaa ud, Luthersk Missionsforening og Hedningemissionen* (København: Luthersk Missionsforenings Forlag, 1939).

⁴³ Se særligt hæftet: Frits Larsen, *Bag Fronten. Hjemmemenigheden og Hedningsmissionen* (København: Luthersk Missionsforenings Forlag, 1939).

medlemmer mulighed for selv at besøge missionærerne, og missionærerne har mulighed for at sende dugfriske beretninger hjem uden forsinkelse. Ifølge LM selv er det øgede kendskab med til at skabe en konkret interesse for og kærlighed til arbejdet – det skaber en større ”kollektiv kaldsbevidsthed”.⁴⁴

⁴⁴ Toft, Christensen, og Kofoed, *Alle tiders mission!* s. 32.

HOVEDAFSNIT

Periodisering

For at analysere en udvikling over lang tid er det nødvendigt at inddele stoffet i nogle afgrænsede perioder. Denne inddeling kan foregå efter mange forskellige principper. Jeg har i arbejdet med Luthersk Missions historie udvalgt skelsættende begivenheder, som er så afgørende for missionens forudsætninger, at man med rette kan tale om et *før* og et *efter*, og som resulterer i en periodisering med tydelige forskelle mellem de enkelte epoker. Jeg har valgt at sætte følgende "skelpæle" for min undersøgelse:

1911: Ved delegeretmødet besluttet det at overtage ansvaret for to af Brødremenighedens missionærer i Unyamwezi. Luthersk Mission driver nu for første gang et konkret ydremissionsarbejde. Jeg kalder 1911-1956 *den tidlige periode*.

1956: Evangeliska Fosterlandsstiftelsen overdrager ansvaret for Ulangadalen til Luthersk Mission, som derved for første gang bliver et *selvstændigt* missionsselskab. I samme periode bevæger både missionskirker og stater sig mod selvstændighed. Jeg kalder 1956-1978 *på egne ben*.

1978: Missionsskolen i Hillerød oprettes med henblik på at uddanne og udsende flere missionærer. I de følgende år stiger missionærantallet meget markant. Jeg kalder 1978-2003 *guldalderen*.

2003: Luthersk Mission udsender sine første missionærer til Cambodja. Der er ingen luthersk kirke, så man er tvunget til at indgå i samarbejde med andre kirkesamfund fra begyndelsen. Jeg kalder 2003-2019 *den nyeste tid*.

Synet på mission

Fra begyndelsen af arbejdet med denne opgave har det været min arbejdstese, at Luthersk Mission gennem hele sin historie i store træk har tænkt og ment det samme om at drive mission – kort sagt; at missionssynet nærmest er uændret. Derfor har jeg også lagt mit hovedfokus på missionsarbejdets forudsætninger, omstændigheder og

metoder – kort sagt; på missionsstrategi og -praksis. Jeg vil dog kvalificere min tilgang ved kort at undersøge LM's syn på mission både før og nu. Hvorfor driver man mission, hvad er succeskriterierne, og hvilke tanker gør man sig om mission i det hele taget?

Hvad er målet?

Luthersk Mission skriver i en artikel på sin hjemmeside, at der er tre grundlæggende grunde til at drive mission. For det første ønsker man i LM at "dele det bedste med andre" – det vil sige: at videregive de velsignelser og det håb, man selv har modtaget. For det andet ønsker man at være lydige over for Jesu ord i missionsbefalingen (Matt 28,18b-20) og "gøre alle folkeslagene til hans disciple". For det tredje gør LM det klart, at konsekvensen af et liv uden Jesus er dom og evig fortabelse.⁴⁵ I dag er formålet med missionsarbejdet altså tydeligvis, at mennesker skal blive omvendt til tro på Jesus. Dermed er ikke nødvendigvis sagt, at alt missionsarbejde skal være direkte evangeliserende arbejde – det skal vi se nærmere på senere – men målsætningen er helt klart omvendelse og tro.

Dette syn på mission gennemsyrrer også ældre materiale om emnet. I forhandlingsprotokollen fra delegeretmødet i 1911, hvor man første gang samlet besluttede at drive ydremissionsarbejde, finder man følgende formulering:

For ikke at splitte vore Kræfter og muligvis afstedkomme Strid i Forsamlingen bøjedes de forskellige Interesser til Enighed om at optage *Arbejdet for Hedningernes Frelse* i Forbindelse med Brødremenigheden, saaledes at en af deres allerede udsendte Arbejdere bliver at betragte som Luthersk Missionsforenings Arbejder og indtil videre underholdes af Foreningen.⁴⁶ [min kursivering]

Helt fra begyndelsen er det altså omvendelse og frelse, der er det altoverskyggende mål. I forordet til bogen *Gaa ud* fra 1939 takker redaktøren C. Poller de tidligere og eksisterende missionærer og slår fast at "Herren har velsignet eders Virke, saa mange Sjæle er vundet for ham[...]"⁴⁷ Niels Thygesen (missionær i Tanzania 1930-1959) udtrykker det på følgende måde:

⁴⁵ "Hvorfor mission?", Luthersk Mission, 24. september 2014, <http://dml.dk/om-os/vaerdier/hvorfor-mission>.

⁴⁶ Gengivet i Poller, Larsen, og Christiansen, *Luthersk Missionsforening Gennem 75 Aar*. s. 173.

⁴⁷ Ibsen, Poller, og Larsen, *Gaa ud*. s. 5-6.

Målet for missionsarbejdet er, sagt ganske kort, sjæles frelse. Det er sagen frem for alle småsager. [...] Alle stammer og folkeslag er elsket af Gud, og derfor er det vor pligt såvel som vor forret at bringe dem det livgivende budskab om menneskehedens forløsning ved Jesu offerdød.⁴⁸

Også her ser vi, at fokus er på omvendelse og frelse i *klassisk* forstand.

Netop synet på frelse og dermed missionsteologien blev fra midten af 1960'erne omdrejningspunktet i en skelsættende strid mellem forskellige fløje i det kirkelige landskab. I den såkaldt *økumeniske bevægelse* og særligt *Kirkernes Verdensråd* begyndte missionsteologer at stille spørgsmålstegn ved det "gamle" missionssyn. Kunne en hindu ikke møde Kristi frelsende kraft gennem netop hinduismen – vel at mærke uden at kende til evangeliet om Kristus? Var man ikke også nødt til at følge med tiden og eksempelvis støtte op om revolutionære kræfter i lande, hvor befolkningen var undertrykt – også selvom det kunne indebære voldelige oprør? Altså: skal frelse forstås snævert bibelsk, eller kan den i stedet formuleres som en social eller politisk befrielse? LM havde gennem sit medlemskab i *Dansk Missionsråd* (som var tæt knyttet til Kirkernes Verdensråd) disse diskussioner inde på livet, og internt i LM diskuterede man, om man kunne forsvare at blive i rådet. En del andre danske missionselskaber var tilhængere af den nye linje, og en eventuel udmeldelse ville i nogen grad isolere LM. Efter en generalforsamling i Kirkernes Verdensråd i Uppsala i 1968 besluttede LM alligevel at melde sig ud af Dansk Missionsråd.⁴⁹ Leif Rasmussen (generalsekretær 1964-2005) ser tilbage på tiden med følgende refleksioner:

Slagordene var: Missionen lever i en ny tid. Verden sætter dagsordenen. Mission kom til mere og mere at handle om det vandrette plan, nemlig at hjælpe mennesker med sociale og politiske problemer. At missionens egentlige opgave er at forkynde evangeliet til frelse fra synden og den evige død, blev der mindre fokus på. [...] Kirkernes Verdensråds generalforsamling i Uppsala i 1968 kom til at slå hovedet på sømmet. Det ubibelske missionssyn slog igennem med stor styrke. Der blev sat en proces i gang med overskriften: Frelse i dag. Det var en fundamental anderledes måde at tænke på, end vi ønskede i LM. Hvis man var syg var frelse lig med at blive rask. Var man undertrykt blev frelse lig med at blive befriet fra undertrykkelse og så videre. Det blev et meget gennemført 'vandret' missionssyn.⁵⁰

⁴⁸ Niels Thygesen, *I skove, bjerge, dale, oplevelser i Afrika* (Hillerød: Dansk Luthersk Forlag, 1980). s. 78.

⁴⁹ Carsten Skovgaard-Holm, *Kald & pligt, Luthersk Missionsforening og Leif Rasmussen i 40 år* (Hillerød: LogosMedia, 2005). s. 57-62.

⁵⁰ Skovgaard-Holm. s. 59-60.

I udgivelsen *Hvad er frelse?* fra 1975 lægger Luthersk Mission sammen med en række ligesindede, nordeuropæiske missionsteologer yderligere afstand til de nye tanker, og afviser at lade politik, humanisme og liberalteologiske strømninger påvirke kirke-, bibel- og missionssyn.⁵¹ Man tilslutter sig *Berlinerklæringen* (1974), som bl.a. afviser synkretisme og religionsdialog,⁵² og støtter også op om *Lausannepagten* (også 1974) som fastholder Guds hellighed, Bibelens ufejlbarlighed og Jesu stedfortrædende offerdød som den eneste vej til fred og frelse.⁵³ Lausannepagten er udformet som en slags grundlov for missionsarbejde, og den forholder sig til mange aspekter og spørgsmål i forbindelse med arbejdet. Et af de mest interessante punkter er afsnittet om socialt ansvar. Selvom Luthersk Mission forkaster den økumeniske tanke om social eller politisk befrielse som den egentlige frelse, afviser man ikke sit sociale ansvar:

Selv om forsoning med mennesker ikke er forsoning med Gud, og social handling ikke er evangelisering, lige så lidt som politisk frigørelse er frelse, erklærer vi ikke desto mindre, at evangelisering og deltagelse i socialpolitisk arbejde begge er en del af vor kristne pligt. Begge dele er nødvendige udtryk for vor lære om Gud og mennesket, og for vor kærlighed til vor næste og lydighed mod Jesus Kristus.⁵⁴

Senere skal vi se, hvordan Luthersk Mission i praksis *har* prioriteret socialt og diakonalt arbejde højt – men i ovenstående ses tydeligt, at målet med missionen aldrig kan blive rent socialt eller politisk.

Luthersk Mission har altså tilsyneladende formået at fastholde en stort set uændret målsætning for missionen gennem hele sin historie. Som vi har set skyldes dette ikke, at man blot tankeløst har holdt den udstukne kurs. Tværtimod har LM været tvunget til vedholdende at forsvare sit missionssyn i mødet med andre holdninger.

Hvad er et kald?

⁵¹ Se særligt kapitlet *Missionsteologi og kirkesyn* i Peter Beyerhaus m.fl., *Hvad er frelse?, grundlagskrise i missionen*, Pro fide (Fredericia: Lohse, 1975). s. 109-127. Bemærk at "liberalteologi" her nok skal forstås som enhver teologisk retning, der ikke giver Bibelen absolut autoritet.

⁵² Her skal religionsdialog *ikke* blot forstås som samtale med medlemmer af en anden religion, men snarere som en villighed til at gå på kompromis med sin egen tro i bestræbelsen på at møde den anden. I en forklaring til Berlinerklæringens ottende tese hedder det meget rammende: "*Kristnes møde med mennesker fra andre religioner er til stadighed underordnet det ene mål: at vidne i ord og gerning om Guds frelsende kærlighed i Jesus Kristus.*" gengivet i Beyerhaus m.fl. s. 169, men se også s. 153-168.

⁵³ Beyerhaus m.fl. s. 181-191

⁵⁴ Lausannepagtens punkt 5, gengivet i Beyerhaus m.fl. s. 184.

Når man beskæftiger sig med Luthersk Mission, støder man igen og igen på kaldsbegrebet. "Kaldet til mission" står centralt i LM's selvforståelse og missionssyn. Begrebet kan anskues fra flere vinkler. Dels ser LM som organisation sig omfattet af Guds kald til kirken om at sprede evangeliet om ham. Denne bevidsthed er stærk. I forlængelse af dette har hver enkelt medlem også et alment kald til at støtte op om missionsarbejdet. Man taler dog også om, at nogle har et ganske særligt og specifikt kald, f.eks. til at forlade Danmark og rejse ud som missionær.⁵⁵ Missionsleder Carsten Skovgaard-Holm beskriver det som "en indre overbevisning om, at det er Guds plan at [man skal] rejse ud i international mission."⁵⁶ Hjørdis Bernhard, som sammen med sin mand har været missionær i Etiopien, beskriver, at selvom venner stillede bekymrede spørgsmål til deres beslutning, "[...]var vi blevet overbevist om, at der ventede os en opgave i netop Etiopien, og hvordan skulle vi da kunne unddrage os? Herren havde jo i sit ord lovet at være med os."⁵⁷ Villy Vestergaard Olsen, som i 1957 blev udsendt som læge til Ulangadalen i det nuværende Tanzania, beskriver sit kald som en ordre:

Det var i gymnasieårene at kursen mod troerne blev lagt. Det hændte en nat, at jeg vågnede af en kort og drømmeløs søvn ved at høre en stemme, som gav mig en kort og klar besked: "Gå ud!" Jeg så ikke nogen. Stemmen lød som en ordre, men fra hvem? Jeg var ikke i tvivl. Det var Herren, som i sin tid havde givet sine disciple en ordre: "Gå ud i alverden," der nu talte også til mig. Det var en ordre.⁵⁸

Missionærers erindringsbøger indeholder ofte lignende beskrivelser af det kald, der fik dem til at rejse ud. De blev så overbevist om Guds vilje, at de ikke kunne forestille sig at gå deres egne veje. Selvom kaldet i en del tilfælde er ledsaget af en eksisterende interesse for mission eller endda det, man kunne kalde eventyrlyst – tænk f.eks. på William Carey – er det bestemt ikke altid tilfældet. For bondesønnen Søren Haahr Ibsen (missionær i Unyamwezi 1922-1962) kom kaldet helt ud af det blå, men udstak retningen for hele hans livsgerning. Han havde egentlig planer om, at blive skolelærer, men beskriver her, hvordan han i stedet blev kaldet til at være missionær:

⁵⁵ Toft, Christensen, og Kofoed, *Alle tiders mission!* s. 31-33.

⁵⁶ Toft, Christensen, og Kofoed. s. 33.

⁵⁷ Claus L. Munk, Flemming A. Jensen, og Finn Bech, red., *Kaldet lyder!* (Hillerød: Dansk Luthersk Forlag, 1977). s. 70.

⁵⁸ Villy Vestergaard Olsen, *Efter ordre, fra en tropelæges dagbog* (Hillerød: LogosMedia, 2004). s. 10.

En dag, jeg gik ved mit arbejde i stalden, var det som jeg hørte en indre stemme: du skal være hedningemissionær. Jeg kan ikke forklare, hvorledes det var med den stemme. Det var ikke noget, som jeg havde tænkt på, og derfor kom det som "et lyn fra en klar himmel". Tanken synes at være ganske umulig: at jeg bondeknøs skulle være missionær!⁵⁹

Ibsen og andre beskriver også, hvordan bevidstheden om Guds kald har været til trøst og opmuntring, når missionsarbejdet har været vanskeligt.⁶⁰ Kirkehistoriker Jens Holger Schjørring beskriver vækkelsesbevægelsernes missionærer på følgende måde:

Missionærernes kaldsbevidsthed indebar, at de var nidkære, offervillige og fordringsløse i tjenesten, og deres identitet som genfødte kristne gav dem en urokkelig følelse af at komme med et budskab, der rummede den eneste, absolutte sandhed, som derfor måtte blive til velsignelse for de "hedninger", de nu henvendte sig til.⁶¹

Den personlige overbevisning kalder man i LM-sammenhæng "det indre kald". Man taler imidlertid også om "det ydre kald", som betyder, at andre mennesker bekræfter det indre kald – i LM typisk ved, at man ansættes til en konkret tjeneste i missionsarbejdet. For missionærer i Luthersk Mission må der altså foregå et samspil mellem det indre og det ydre kald. Uden kald – ingen missionærer.⁶²

Nu er det på tide at gå analytisk til værks og én efter én se nærmere på de fire perioder.

I. Den tidlige periode (1911-1956)

Som nævnt overtog LM i 1911 ansvaret for Peter og Kjerstine Terp, som af Brødremenigheden (BDM) siden 1908 havde været udsendt til Unyamwezi i den vestlige del af Tanganyika (det nuværende Tanzania). Arbejdet foregik i samarbejde med BDM. I perioden 1911-1956 udsendte LM knap 25 missionærer til området.⁶³ Tanganyika havde været en del af Tysk Østafrika fra 1891, men under Første Verdenskrig erobrede

⁵⁹ S. H. Ibsen, *Et tilbageblik over 40 års virke i Tanzania 1922-1962* (Christiansfeld: Forlaget Savanne, 1972). s. 9-10.

⁶⁰ Ibsen. s. 11.

⁶¹ Jens Holger Schjørring, "Kristendom på den sydlige halvkugle", i *Kirkens historie*, 1. udgave, bd. 2 (København: Hans Reitzels Forlag, 2012). s. 539-540.

⁶² Toft, Christensen, og Kofoed, *Alle tiders mission!* s. 34.

⁶³ Leif Rasmussen, "Missionærer i Luthersk Missions internationale arbejde 1891-2011", 2011, http://www.dlm.dk/sites/default/files/files/LM_Internationalt/missionaerliste1891-2011.pdf.

Storbritannien landet og gjorde det til britisk mandatområde. Tanganyika blev selvstændigt i 1961.⁶⁴

Arbejdsmetoder

I denne periode var missionsarbejdet som regel bygget op omkring en række *missionsstationer*. En sådan station bestod typisk af diverse bygninger til administration og et eller flere huse til de på stedet boende missionærer. Derudover fandtes ofte – hvis man havde haft tiden til at opføre det – både kirke, sundhedsklinik og skole. Som regel blev stationerne placeret i forbindelse med eksisterende byer eller landsbyer. Rundt i mindre landsbyer omkring missionsstationen – også kaldet *hovedstationen* – oprettede man med tiden en mængde såkaldte *bi-* eller *udstationer*, hvor lokale præster eller evangelister stod for den daglige drift. Fra tid til anden tog missionæren så en *safari*⁶⁵ rundt til de forskellige udstationer for at prædike, døbe og føre tilsyn. Niels Thygesen beskriver en sådan tur:

Efter aftenmåltidet blev trommen slået, og de kristne såvel som nogle hedninger fra de nærmeste bopladser mødte op. Vi fik hilst på hinanden og talte først sammen om mindre vigtige ting såsom afgrøde, helbredstilstand m.m. Et lille bål blev tændt, og mens det knitrede, kom vi ind på mere alvorlige emner. Der blev aflagt korte vidnesbyrd af stedets præst, skolelærer og kirkeældste, og siden sluttede missionæren aftenen. [...] Næste dag var det søndag, og der blev holdt gudstjeneste med prædiken, dåb af hedninger og altergang. Det blev en festdag for menigheden, et kald til frelse for de hedninger, der var mødt op og en stadfæstelse i troen for de kristne.⁶⁶

Denne evangeliseringsmetode var en vigtig del af missionærens rutine og viste sig ganske effektiv, om end tilsynet med de mange lokaliteter kunne blive krævende efterhånden som antallet voksede. På hovedstationerne havde man helt fra begyndelsen holdt søndagsskole for børnene. Denne ide spredte sig med tiden også til udstationerne.⁶⁷ I landsbyer som endnu ikke havde en udstation med egen kirke, oprettede man simple såkaldte *prædikepladser*, hvor omrejsende evangelister eller præster kunne forkynde evangeliet. Hvis de kristne i den pågældende landsby kunne få stablet

⁶⁴ "Tanganyika | Historical State, Tanzania", i *Encyclopedia Britannica*, set 29. april 2019, <https://www.britannica.com/place/Tanganyika>.

⁶⁵ "Safari" lyder måske som en eksotisk ferieform, men ordet betyder simpelthen "rejse" eller "tur" på det lokale sprog.

⁶⁶ Thygesen, *I skove, bjerge, dale*. s. 18.

⁶⁷ Ibsen, *Et tilbageblik over 40 års virke i Tanzania 1922-1962*. s. 49.

en kirkebygning på benene, kunne man med tiden "opgradere" prædikepladsen til en egentlig udstation med egen evangelist og lærer.⁶⁸ På denne måde voksede missionsarbejdet hurtigt i Unyamwezi-området, så man med tiden fik berøring med en stor del af områdets befolkning.⁶⁹

Mission, diakoni og udviklingsarbejde

Som nævnt var eller blev der på missionsstationen ofte også oprettet en skole og en lille klinik. Luthersk Mission var – i lighed med andre missionselskaber – fra begyndelsen helt klar over, at den lokale befolkning udover evangeliet måtte mødes med hjælp på både uddannelses- og sundhedsområdet. På denne måde omfattede missionen udover det direkte evangeliserende arbejde altså både diakoni og udviklingsarbejde. Missionær Thygesen beskriver det sådan:

Sjælelige lidelser og åndelige vildfarelser må afbødes med forkyndelse af evangeliet. Menneskelige lidelser må helbredes med medicin. Uvidenhed må afhjælpes med undervisning og oprettelse af skoler. På disse tre felter forsøger missionen at gøre en indsats.⁷⁰

Den katolske mission havde allerede før protestanternes ankomst haft tradition for at drive et skole- og sundhedsarbejde i forlængelse af sine missionsstationer. Selvom de protestantiske selskabers indsats på disse områder ganske givet bundede i ægte omsorg, skal man ikke underkende, at der også var en vis konkurrence mellem katolske og protestantiske missionsstationer.⁷¹

Som vi har set, kunne uddannelses- og sundhedsarbejde aldrig i sig selv blive endemålet for LM's missionsarbejde, men begge dele var også dengang en integreret, uadskillelig del af opgaven. De allerførste missionærer – "pionererne" – stod ofte alene med alle tre grene af arbejdet indtil selskabet hjemmefra kunne sende kvalificeret mandskab. Inden der blev udsendt sygeplejersker, læger, lærere osv. til missionsfeltet måtte missionærerne altså være en slags multikunstnere, som både prædikede, underviste og behandlede de syge, så godt de formåede det.⁷²

⁶⁸ Ibsen, s. 42.

⁶⁹ Ibsen, s. 25 og 55-57.

⁷⁰ Thygesen, *I skove, bjerge, dale*, s. 12.

⁷¹ Schjørring, "Kristendom på den sydlige halvkugle", s. 541.

⁷² Ibsen, *Et tilbageblik over 40 års virke i Tanzania 1922-1962*, s. 24.

Missionens voksende indsats på skoleområdet bundede i det konkrete behov, man mødte blandt folk. Inden vestlige missionærers ankomst fandtes kun det talte sprog, så det siger sig selv, at en stor del af befolkningen i begyndelsen af denne periode var analfabeter. Derfor fandt missionærerne det nødvendigt at begynde et skolearbejde. Til at begynde med underviste missionæren selv klassen, og de første, der havde lært at læse og regne blev derefter sendt til nabolandsbyerne for at videregive deres færdigheder i simple såkaldte "bushskoler". Her blev der også undervist i kristendom – en omstændighed der skulle vise sig at blive værdifuld for missionens arbejde. Mange voksne var nemlig ikke så modtagelige for kristendommen, men børn og unge var nysgerrige af natur og tilegnede sig både skolefærdigheder og kristentro i samme fart. På den måde blev skolearbejdet en god indgang til samfund, der ellers var svært tilgængelige, og "skolemission" blev i både menneskelig og åndelig forstand en vigtig brik i Luthersk Missions arbejde i Afrika.⁷³

Også når det gjaldt sundhedsarbejdet, indså Luthersk Mission tidligt, at der var store behov blandt den lokale befolkning. Derfor stod det også hurtigt klart, at der var brug for mere end blot en klinik. Thygesen ser tilbage:

På grund af sovesygen såvel som de mange andre tropesygdomme, der hærgede vor missionsmark, indså jeg, at det var nødvendigt at få bygget et hospital og ansat en læge. [...] Det har da også vist sig, at hospitalsarbejdet har været en uvurderlig hjælp i arbejdet. Mange syge er blevet helbredt og mange reddet fra den visse død og samtidig er på hospitalet evangeliet blevet forkyndt både i ord og – ikke mindst – i gerning.⁷⁴

Igen ser vi, hvordan det diakonale arbejde på hospitalet opfattedes som en både naturlig og fuldt integreret del af missionsarbejdet, og at man ikke på nogen måde ønskede at adskille diakoni og mission. Ibsen siger det tydeligt: "De søger, som paa Jesu Tid, Helse for deres Legeme, og kommer derved i Forbindelse med den store Sjælelæge. [...] dette Arbejde har banet Vej for Evangeliet til manges Hjerter."⁷⁵ Også den engelskfødte læge, Dr. Keewill, som arbejdede sammen med de danske missionærer, havde denne tilgang. Han forklarer: "Lægemissionsarbejdet er en Del af Kristi Opgave

⁷³ Thygesen, *I skove, bjerge, dale*. s. 55-57.

⁷⁴ Thygesen. s. 59-60.

⁷⁵ Ibsen, Poller, og Larsen, *Gaa ud*. s. 140.

til sine Disciple og ikke blot en nyttig Lökkemad til at trække Folk til Missionen.”⁷⁶
Diakoni og mission gik altså hånd i hånd.

Forholdet til de lokale

De udsendte missionærer havde fra begyndelsen en nær kontakt med de lokale indbyggere på missionsstationen. Dels selvfølgelig fordi de var naboer, men også fordi missionærerne havde behov for hjælp til mange forskellige ting. Som regel havde en missionærfamilie adskillige lokale ansat til praktiske opgaver som tøjvask, byggeri, børnepasning, madlavning osv. Også til selve det evangeliserende arbejde benyttede man så tidligt som muligt lokal arbejdskraft. Missionær Ibsen giver her et eksempel på forholdet mellem missionæren og de lokale evangelister:

Først er han [missionæren] ene, men saa snart nogle har modtaget Daaben paa Stationen, tager han nogle af de Indfødte med, og de hjælper ham med Sangen. Senere opfordrer han en af dem til at gentage for de forsamlede Hedninger, hvad han har sagt. Missionæren bliver nemlig snart klar over, at den Indfødte kan gøre det, der siges, mere forstaaeligt for Tilhørerne, end han med sit mangelfulde Kendskab til Sproget kan gøre det. Saa en Dag opfordrer Missionæren en af sine kristne Ledsagere til at aflægge et selvstændigt Vidnesbyrd. Efter nogen Tid sender han de indfødte Kristne af Sted alene, gerne to og to sammen, saaledes som Jesus ogsaa selv gjorde det. Dette er Begyndelsen til en indfødt Medarbejderstab – *Evangelisterne*.⁷⁷

Med denne form for mesterlære og langsom overgivelse af ansvar opbyggedes altså med tiden en kreds af lokale medarbejdere omkring missionæren. Disse sendtes så, som nævnt, ud for at bo på udstationerne i området omkring hovedstationen. I begyndelsen fik evangelisterne i reglen ikke nogen formel uddannelse – mange kunne endda have svært ved at oplæse søndagens tekst flydende – men med mellemrum indkaldte man dem til forskellige fælles kurser på hovedstationen.⁷⁸

Missionærernes tanker om lokalbefolkningen var naturligvis præget af den tid, de levede i. Selvom man igen og igen finder det understreget, at de lokale er lige så værdifulde i Guds øjne som de hvide missionærer, er det tydeligt, at den europæiske

⁷⁶ Ibsen, Poller, og Larsen. s. 150.

⁷⁷ Ibsen, Poller, og Larsen. s. 135. Det er vanskeligt at tidsfæste den situation, Ibsen omtaler. Af konteksten får man dog den tanke, at han beskriver sig selv i begyndelsen af sit virke, dvs. i 1920'erne.

⁷⁸ Ibsen, *Et tilbageblik over 40 års virke i Tanzania 1922-1962*. s. 32.

kulturs overlegenhed langt hen ad vejen blev taget for givet. Thygesen giver f.eks. disse betragtninger om "afrikaneren":

Han har ikke fået en opdragelse eller uddannelse, der kan sammenlignes med vor, og har derfor "stået i stampe". [...] Han er blevet stillestående, har blot fulgt fædrenes gennem slægtled nedarvede skikke. Men får han en god uddannelse, kan han måle sig med folk af andre racer.⁷⁹

Det er nemt i dag at kritisere en sådan tankegang og formulering. Man kan få opfattelsen af, at missionæren ser ned på den lokale befolkning. Vi skal imidlertid være varsomme med at dømme fortidens missionærer efter nutidens standard. Vi skal huske, at missionærerne i begyndelsen af denne periode mødte stammebefolkninger, som stort set ikke havde haft kontakt med andre kulturer og derfor i en europæers øjne manglede alle de hjælpemidler og den viden, han tog for givet. Ville vi ikke selv tænke noget lignende, hvis vi stod midt i en landsby i Tanzania? Ja, kan vi selv i dag helt sige os fri for, at vi nogle gange tænker større tanker om Europa end om Afrika? Her er det vigtigt at hæfte sig ved, at missionærernes beretninger fra missionsmarken samtidig er fulde af kærlighed til den lokale befolkning.

Teologiske udfordringer

De lokale i Unyamwezi havde som regel let ved at forstå de vigtigste pointer i det evangelium, de blev præsenteret for af missionærerne. Deres religiøse bagage kunne nemlig udnyttes, så de kristne grundsandheder ikke fremstod fuldstændig fremmedartede og diffuse. F.eks. påpeger Thygesen:

Han [afrikaneren] har selv været vant til at ofre til guderne for begåede synder og for at skaffe hjælp i vanskelige situationer. Derfor har han ingen tankevanskeligheder ved at opfatte betydningen af Guds egen Søns død for al verdens ondskab. Han vil med tak tage imod budskabet: "Din synd er sonet, din skyld er betalt."⁸⁰

Alligevel mødte missionærerne tit en række konkrete, teologiske udfordringer. En del af dem omhandlede ægteskabet. Polygami var en udbredt praksis inden kristendommens indtog, og hvis en mand med flere koner ønskede at blive døbt, måtte han først

⁷⁹ Thygesen, *I skove, bjerge, dale*. s. 13.

⁸⁰ Thygesen. s. 100

skille sig af med de "ekstra" koner. Nogle gange opdagede missionæren, at manden kort efter sin dåb igen havde taget konerne til sig.⁸¹ Et andet kulturelt fænomen gav også anledning til problemer. Det var almindeligt, at den unge mand ventede med at betale brudeprisen, indtil han vidste, at den pige, han giftede sig med, kunne få børn – et slags prøveægteskab. Denne praksis var kirken imod.⁸² Gang på gang oplevede missionærerne, at den kristne etik stødte sammen med gamle traditioner, som var svære at bryde. Ikke mindst åndeligt set havde de lokale ofte svært ved at give slip på det gamle. Ibsen forklarer:

Hvorledes kan en Munyamwezi [en person fra den lokale befolkning i Unyamwezi] dog vende sig bort fra Forfædrenes Aander og begynde at tilbede Europæernes Aander. Umuligt! Saaledes er deres Tankegang. De maa opgive noget, som for dem er helligt og en Virkelighed – Aandedyrkelsen. Vi forstaar næppe, hvor meget det i Grunden koster for en Hedning at tage dette Skridt.⁸³

Praktiske omstændigheder

I denne tidlige periode er missionærens rolle kendetegnet ved enormt mange forskelligartede arbejdsopgaver og gøremål. De allerførste missionærer måtte bogstaveligt talt bygge på bar jord. Ingen lokale kendte til de redskaber og byggeteknikker, der krævedes for at bygge solide missionærboliger, så i begyndelsen måtte missionærerne selv bygge deres huse. Siden blev der udsendt håndværkere hjemmefra, som kunne bygge og oplære lokale hjælpere, men også i resten af perioden har byggeprojekter og praktiske gøremål lagt beslag på meget af missionærens tid og energi.⁸⁴ Det siger sig selv, at de mange praktiske opgaver tog tid fra det egentlige missionsarbejde. Thygesen bemærker følgende om den travle missionærhverdag:

En missionær, der var optaget af praktisk arbejde om dagen og måtte "stjæle" sig til ind imellem at kunne foretage evangeliserende arbejde og holde gudstjeneste om søndagen, blev hurtigt overanstrengt. Dertil kom, at han måtte bruge hver aften til rapportskriveri, regnskabsføring, planlægning og forberedelse.⁸⁵

⁸¹ Ibsen, Poller, og Larsen, *Gaa ud*. s. 143.

⁸² Ibsen, *Et tilbageblik over 40 års virke i Tanzania 1922-1962*. s. 34-35.

⁸³ Ibsen, Poller, og Larsen, *Gaa ud*. s. 139.

⁸⁴ Ibsen, Poller, og Larsen. s. 82-83

⁸⁵ Thygesen, *I skove, bjerge, dale*. s. 53.

En anden udfordrende omstændighed i den tidlige periode var transport. Missionæren måtte som nævnt rejse rundt mellem de forskellige udstationer og prædikepladser. Biler var endnu ikke så udbredt, så i begyndelsen af perioden foregik turene – som ofte næsten kunne betegnes som en hel ekspedition – enten til fods eller på cykel. Missionær Ibsen beskriver således, hvordan han på fem år i Ipole (en missionsstation i Unyamwezi) tilbagelagde 16.000 km på sin cykel. Turene blev noget lettere fra 1930, hvor venner på Bornholm under en hjemmeorlov havde samlet penge ind til indkøb af en bil.⁸⁶

Langsigtet strategi og selvstændighed

Missionens mål har altid været evangeliets udbredelse og de fremmede folkeslags frelse – men hvordan skulle det foregå? Denne tidlige periode er kendetegnet ved, at mange grene af arbejdet stadig var i deres spæde start. Der var stadig få udsendte missionærer, og de unge kirkers medlemstal var fortsat beskedne. Derfor er det ikke overraskende, at man fra missionens side ikke tænkte så meget over, hvordan man engang skulle give arbejdet fra sig og lade den unge kirke stå på egne ben. Selvom der altså findes ganske få af disse overvejelser i materiale fra den tidlige periode, støder man alligevel på det enkelte steder. I sit tilbageblik reflekterer Thygesen f.eks. på følgende måde:

Har formålet med vort missionsarbejde ikke været at få dannet en kirke, en kristen menighed, der kan stå på egne ben? Har vi ikke bygget skoler, uddannet præster og lærere, for at de engang selv skulle kunne videreføre gerningen? og er dette mål ikke nået mange steder? Hvis det er, må vi vel kunne trække os tilbage og finde andre uopdyrkede marker.⁸⁷

Denne tankegang er sandsynligvis inspireret af den engelske missionær Henry Venn, som i midten af det 19. århundrede udviklede teorien om de "tre selv". Tanken var, at den unge kirke skulle udrustes til med tiden at være *selvbærende*, *selvstyrende* og *selvudbredende*.⁸⁸ Selvom Thygesens refleksion er foretaget en del år efter, han vendte hjem til Danmark, viser den, at man fra begyndelsen har været klar over, at den hvide

⁸⁶ Ibsen, *Et tilbageblik over 40 års virke i Tanzania 1922-1962*. s. 41 og 48.

⁸⁷ Thygesen, *I skove, bjerge, dale*. s. 94.

⁸⁸ Schjørring, "Kristendom på den sydlige halvkugle". s. 539 og 542.

missionær ikke for altid skulle bære den unge kirkes byrder. Ansvar et skulle gives videre. Man har altså forsøgt at hjælpe kirken på vej mod selvstændighed. I den næste periode skal vi se, hvordan den unge kirke også selv fik et stærkt ønske om at stå på egne ben.

Opsamling

Perioden 1911-1956 var på mange måder præget af *begyndelser*. De udsendtes antal var beskedent og voksede kun langsomt. Mange praktiske opgaver og besværlige omstændigheder trættede missionærerne. Man tænkte først og fremmest på de mest presserende behov. Lokale evangelister, som selv var førstegenerationskristne, understøttede på udstationer og prædikepladser med deres begrænsede viden og færdigheder. Også skole- og sundhedsområdet bar præg af ad-hoc-løsninger tidligt i perioden. Trods begyndervanskeligheder og kulturelle forhindringer, spirede arbejdet hurtigt og voksede sig i løbet af denne periode stort og stærkt. Denne udvikling fortsatte i perioden 1956-1978, som vi nu skal se nærmere på.

II. På egne ben (1956-1978)

Denne periode bød på mange omvæltninger i missionsarbejdet. I 1949 indledte LM som tidligere nævnt et samarbejde med E.F.S. om at drive mission i Ulangadalen i det sydlige Tanganyika. Allerede i 1912 havde Berlinermissionen oprettet missionsstationen Pommern i bjergene vest for Ulanga, og i mellemkrigstiden var man begyndt at sende evangelister og sygeplejersker til en lille udstation i Kipingo, som ligger i selve dalen. Denne var imidlertid blevet forladt under krigen, så da E.F.S. i 1948 ankom til området, var den nedslidt. Efter en rekognosceringstur gav E.F.S.'s pastor Hagner følgende beskrivelse af forholdene:

Kipingo! – Ak, om jeg kunne give udtryk for, hvad hjertet føler for dette sted. [...] Der er et stort behov for at få en missionær stationeret her. Men hvem vil ofre sig for denne feberhærgede plads? Missionæren må nedbedes af missionens herre. Det må ikke være en svækling. Han må være villig til at gå ud med livet som indsats. Han må have mod til at stå isoleret mindst seks måneder om året, når vejene er lukket på grund af regnen. Dertil må han være villig til at udsætte sig for det tropiske klimas hårde påvirkninger.⁸⁹

⁸⁹ Gengivet i Thorngreen, *På Ordets grund*. s. 140.

Nøgternt betragtet var Ulanga altså alt andet end indbydende. Det blev LM-missionærer Else og Niels Thygesen, som tidligere havde tilbragt ca. 16 år i Unyamwezi, der som de første efter krigen møjsommeligt begyndte at arbejde ud fra stationen i Kipingo.⁹⁰ I 1956 blev det fulde ansvar for Ulanga overdraget til LM, som derved fik sin første helt selvstændige missionsmark. Samtidig fortsatte arbejdet i Unyamwezi.

Mission, diakoni og udviklingsarbejde

Det primitive skolearbejde, som var blevet startet i den tidlige periode, voksede sig gradvist større og større. Efterhånden kunne LM flere steder erstatte de små bushskoler med rigtige primærskoler, hvor seminarieuddannede lærere underviste på fire – senere flere – klassetrin. Med tiden overtog staten driften af disse skoler, men som regel kunne missionen beholde retten til at undervise i kristendom. Det samme gjorde sig gældende på andre læreanstalter i landet.⁹¹ I forbindelse med LM's 100-års jubilæum i 1968 konkluderer Vestergaard Olsen:

Den væsentligste missionsopgave på undervisningsområdet i dag er således dels at skaffe kristne folkeskole-lærere gennem kristne seminarier, dels at prøve at få så mange kristne ind som undervisere ved de videregående skoler, gymnasier og universitet.⁹²

Holder man denne formulering sammen med det forhold, at staten efterhånden var ved at stable et omfattende skolevæsen på benene, får man indtryk af, at skolearbejdet langsomt var begyndt at glide missionen af hænde. Hvad der startede som et lille projekt omkring missionsstationen havde nu – naturligt nok – vokset sig så stort, at LM blot stod på sidelinjen og forsøgte at udøve en evangelisk-kristen påvirkning. Skolearbejdet var altså i denne periode hastigt på vej til *ikke længere* at være en integreret del af missionens arbejde.

Ulangadalens ubarmhjertige klima gjorde ikke blot livet hårdt for missionærer. Også den lokale befolkning led under de barske forhold. Særligt gav det fugtige klima grobund for infektionssygdomme, og børnedødeligheden var i begyndelsen af

⁹⁰ Thorngreen. s. 138-140

⁹¹ Thorngreen. s. 144.

⁹² V. Vestergaard Olsen i Thorngreen. s. 144.

denne periode over 50%, da især malaria, dysenteri, ormesygdomme og lungebetændelse ramte den alleryngste del af befolkningen hårdt. Derfor stod sundhedsarbejdet fra begyndelsen højt på dagsordenen blandt LM-missionærerne i Ulanga.⁹³

I 1957 blev lægen Villy Vestergaard Olsen udsendt med henblik på at oprette et rigtigt hospital ved landsbyen Lugala nogle kilometer fra missionsstationen i Kipingo. I de følgende år færdiggjorde man flere og flere bygninger på hospitalsgrunden, så man på Lugala Hospital fra begyndelsen af 1960'erne kunne udføre snart sagt alle former for operationer og behandlinger. I samme periode udsendte LM flere uddannede sygeplejersker for at bemande hospitalet. Det var svært at finde lokale sygeplejersker – dels fordi få havde mulighed for at tage så lang en uddannelse, og dels fordi Ulangas klima simpelthen holdt de fleste ansøgere væk.⁹⁴

Lugala Hospital er et fysisk bevis på den store udvikling, der skete på sundhedsområdet i denne periode. Den lille, primitive klinik er pludselig blevet afløst af et – efter datidens lokale målestok – topmoderne hospital med et teknisk og lægefagligt niveau langt over, hvad man hidtil havde måttet tage til takke med. Det er interessant at lægge mærke til, om denne professionalisering af lægemissionen påvirker forholdet mellem diakoni og mission. Vestergaard Olsen skriver om en episode på hospitalet:

En aften [...] kom A.C. Sørensen [en anden LM-missionær] og fortalte, at en af vore patienter havde bedt om at blive døbt. [...] Han kom fra et område østpå, hvor der ikke var protestantiske kristne. Nu havde han haft lejlighed til at høre evangeliet, idet der to gange om ugen blev holdt andagt eller gudstjeneste for de indlagte patienter, enten af præsten, hospitalevangelisten eller vor mangeårige kirkekasser Samweli, en af kirkens bedste mænd.⁹⁵

Ganske som i den forudgående periode gik diakoni og mission hånd i hånd. Trods den mere professionelle tilgang til lægemissionen var der ikke dermed tale om to adskilte arbejdsgrene, som kunne fungere uafhængigt af hinanden. I den sammenhæng er det vigtigt at have for øje, at de udsendte læger og sygeplejersker også så sig selv som missionærer – og hjemmefra var de udsendt med samme formål som hidtil: at dele evangeliet med ikke-troende folkeslag. Den underliggende tanke synes at være: Uden

⁹³ Thorngreen. s. 144-146

⁹⁴ Vestergaard Olsen, *Efter ordre*. s. 47-52.

⁹⁵ Vestergaard Olsen. s. 54.

lægehjælp vil missionærens budskab klinge hult – uden evangeliet vil lægemissionen ikke være mission.

Arbejdsmetoder

Også i denne periode foregik arbejdet typisk ud fra missionsstationer med tilhørende udstationer, men med regeringens gradvise overtagelse af skolearbejdet og professionaliseringen af sundhedsarbejdet blev den "almindelige" missionær sat fri til i højere grad at udføre evangeliserende arbejde. I samme periode skete der en udvikling inden for missionens arbejdsmetoder.

Arbejde særligt rettet mod unge var en ny form for missionsarbejde, som spirede frem i denne periode. Missionær Anders C. Sørensen fortæller, at man fra 1966 begyndte regelmæssigt at afholde ungdomsmøder i kirken – og med stor succes. De unge var ivrige og dannede hurtigt en bestyrelse, som planlagde møderne, fandt emner osv. Et ungdomskor blev også stabled på benene. Med inspiration fra LM's arbejde i Danmark opstod lysten til at bygge et lejrsted uden for byen, hvor man kunne afholde ungdomslejre af flere dages varighed. Det var de unge selv, der tog initiativ til projektet, og snart var både missionær, evangelister og de unge i gang med byggeriet. Den første, primitive lejrhytte af træ og græs brændte ned, men med et tilskud fra LM blev der bygget en mere solid lejrbygning, og hele stedet fik navnet *Tumaini Camp* – håbets lejr.⁹⁶ Det var ikke kun de unge, der holdt lejr i Tumaini Camp, men Sørensen fremhæver netop lejrene for de unge:

Det var især på de unges lejr, der skete noget. [...] Der var højt humør og dejlig lydhørhed ved bibeltimerne. Ofte havde vi fremmede fra andre egne til at holde timer. Ikke sjældent blev det til en hel del samtaler.⁹⁷

Dette er blot et enkelt eksempel på en ny type arbejde, der blomstrede op i denne periode. Det er svært at påvise en direkte årsagssammenhæng mellem missionærens færre opgaver og udviklingen i det evangeliserende arbejde. Omvendt må man sande, at missionæren i den tidlige periode nok næppe kunne have fundet tid til at satse så meget på ungdomsarbejdet, som missionær Sørensen gjorde. I hvert fald må man

⁹⁶ A. C. Sørensen, *Med Gud i Afrika* (Hillerød: LogosMedia, 2002). s. 89-93.

⁹⁷ Sørensen. s. 96.

konkludere, at missionsarbejdet samlet set havde gavn af en arbejdsdeling, hvor hver enkelt udsendte medarbejder udfyldte en rolle, der stod mål med evner og talenter.

Teologiske udfordringer

Også i denne periode stod man over for store teologiske udfordringer. Som tidligere gav overgangen fra animisme til kristendom anledning til en del problemer. Ikke så sjældent oplevede missionærerne, at lokale kristne havde svært ved helt at give slip på deres tidligere religion. Særligt åndedyrkelse og brugen af hedenske medicinmænd var svær at komme til livs blandt de nyomvendte. Missionær Sørensen beretter om en sådan episode, hvor et kristent ægtepar på grund af sygdom havde tilkaldt den lokale medicinmand, kaldet "satans doktor", og efterfølgende var blevet irettesat af evangelisten:

Zabulon [evangelisten] havde talt alvorligt med dem om, at Jesus var de kristnes læge og Herre. Det skulle Satan og hans håndlangere absolut ikke være. Ægteparret havde ikke været særlig modtagelige for vejledningen. De kunne ikke se, at de havde gjort noget forkert. Virkeligheden var, at de nok kaldte sig kristne, men var det kun af navn. Hedenskabet havde dybe rødder i dem.⁹⁸

Ofte mødte missionæren denne tilgang; man ville gerne tro på Gud, men havde samtidig svært ved at slippe overbevisningen om, at ånderne skulle æres for at sikre et godt helbred, en god høst og så videre. Sørensen giver endnu et eksempel på denne problematik:

En aften nede i Kipingo mødte jeg en mand[...]. Jeg kendte ham ikke, men vi hilste og vekslede nogle ord. Det gik da op for mig, at han nok havde været nede ved gravpladserne for at ofre til de afdødes ånder. Jeg spurgte ham, om han da ikke troede på Gud i Himlene, siden han ofrede og tilbød ånderne. "Jo", svarede han, "jeg tror på Gud. Men jeg må have et godt forhold til ånderne[...]."⁹⁹

Indgåelse af ægteskaber blev også i denne periode anledning til teologiske problematikker. I mange tilfælde var brudeprisen nemlig så høj, at brudgommens i reglen fattige familie måtte bruge mange år på at spare pengene op. I mellemtiden begyndte det unge

⁹⁸ Sørensen. s. 37-38.

⁹⁹ Sørensen. s. 42.

par ofte at leve sammen, selvom de endnu ikke formelt var gift – et problem missionærerne havde svært ved at komme til livs.

Kvindens stilling i ægteskabet og samfundet som helhed var endnu en knast, missionærerne måtte forholde sig til. Traditionelt blev der ikke taget noget videre hensyn til kvindens ønsker – hverken ved indgåelse af ægteskabet eller i den efterfølgende hverdag som ægtepar. Det er dog tydeligt, at der også sker en udvikling på denne front i perioden. Sørensen nævner f.eks. en episode, hvor en ung kvinde fra menigheden nægtede at lade sig gifte bort, da hun havde udset sig en anden. Missionæren måtte da agere mægler og forklare den forurettede, at tvang er imod Guds vilje.¹⁰⁰

Praktiske omstændigheder

Selvom denne periode ikke kan karakteriseres som pionerarbejde, og selvom levestandarden for de udsendte missionærer var væsentligt højere end tidligere, stod de udsendte missionærer alligevel midt i en række praktiske omstændigheder, som havde indflydelse på deres arbejde.

Vi har allerede nævnt klimaet, som selv efter afrikanske forhold var usædvanligt modbydeligt. Man vidste på forhånd, at regntiden i længere perioder ville gøre Ulangadalen utilgængelig. Ingen havde dog forudset den højst usædvanlige oversvømmelse, som i begyndelsen af perioden ramte Kipingo og skabte store problemer for arbejdet. Villy Vestergaard Olsen, som blot få uger forinden var ankommet til missionsmarken for at oprette Lugala Hospital, beskriver hændelsen:

Tredje juledag 1957 brød Furuafloeden gennem dæmning og dige og en arm af floden strømmede gennem flodlejet fra sidste regntid ind over Kipingo missionsstation mellem sygeplejerskeboliger, ambulatorium og fødeklinik på den ene side og missionærbolig, kirke, skole og lærerboliger på den anden side.¹⁰¹

Nogle uger senere begyndte den store regntid for alvor, og efterhånden som vandstanden steg, endte missionsstationens bygninger som små øer midt i den rivende flod. Selvom de var solidt bygget, gravede floden sig langsomt ind under dem og underminerede fundamentet, så bygningerne en efter en faldt sammen. Heldigvis lykkedes det

¹⁰⁰ Sørensen. s. 98-100.

¹⁰¹ Vestergaard Olsen, *Efter ordre*. s. 29.

at redde en del inventar, og kort efter påbegyndte man arbejdet på en ny station – også med navnet Kipingo – på en højere beliggende grund et stykke derfra.¹⁰²

Under oversvømmelsen fortsatte arbejdet så længe det var muligt. Vestergaard Olsen fortæller, at han og sygeplejerskerne insisterede på at tage imod patienter trods de – mildt sagt – vanskelige omstændigheder:

Selv om klinikbygningerne var oversvømmede og delvis ødelagte, var klinikarbejdet ikke lukket, hverken i poliklinikken eller fødeklinikken, men blot flyttet hen til missionærboligen. Patienterne kom sejlene i kano ind gennem haven og lagde til ved trappen op til gavlverandaen. [...] stuegangen var efterhånden blevet noget besværlig, for jeg måtte vade i vand til livet med instrumenterne i en kurv for at komme hen til sygeafdelingen eller også stage mig gennem strømmen i den lille kano.¹⁰³

Den ukuelige vilje til at fortsætte trods vanskeligheder kendetegner ikke kun Vestergaard Olsen, men kan nærmest siges at være en fællesnævner for de udsendte missionærer. Jeg har interviewet Ingeborg og Svend Bernhard, som var missionærer i Unyamwezi i årene 1969-1979. Da jeg spurgte ind til specifikke vanskeligheder i arbejdet, fortalte de følgende om sprogvanskeligheder i den første tid på missionsmarken:

Ingeborg: Vi prøvede at få tid til lidt swahili-undervisning efter bogen "Teach Yourself Swahili" og med en schweizisk missionær, som tog en time med os om formiddagen. Men det gik lidt langsomt.

Svend: Det første år var sejt at komme igennem. Også fordi vi ikke havde så meget tid til at få læst. [...] Når der kom folk ind fra distriktet, som havde et spørgsmål til de ting, jeg havde ansvar for, kunne jeg ikke kommunikere med dem. Så var jeg nødt til at finde en, der kunne oversætte. Det var altså en frustration!¹⁰⁴

Sprogvanskeligheder er naturligvis ikke et fænomen, som udelukkende knytter sig til denne periode, men et vilkår, som missionærer til alle tider har kæmpet med. Udfordringen var dog særligt stor i de tidlige perioder, da der dengang kun fandtes meget begrænsede undervisningsmaterialer på de lokale sprog.

Langsigtet strategi og selvstændighed

¹⁰² Thorngreen, *På Ordets grund*. s. 141.

¹⁰³ Vestergaard Olsen, *Efter ordre*. s. 37-39

¹⁰⁴ Interview med Ingeborg og Svend Bernhard, interviewet af Søren Strømme Ehlers, 15. marts 2019.

Tiden efter anden verdenskrig var præget af selvstændighedstrang i mange kolonilande. Således også i Tanganyika, som i 1961 blev en selvstændig stat og i 1964 sammen med Zanzibar fik navnet Tanzania.¹⁰⁵

Overgangen fra britisk styre til selvstændighed foregik – set fra de danske LM-missionærers synsvinkel – overordnet smertefrit. Dog oplevede de, at stemningen i landet var forandret. Missionær Sørensen fortæller, at udlændinge i landet generelt forsøgte at holde lav profil i tiden omkring selvstændigheden, og at der var spænding i luften. Han fortæller videre:

Der blev også helt sikkert holdt øje med os udlændinge. Det tåltes ikke, at nogen satte spørgsmålstejn ved afrikanernes evner og kunnen. Selvhævdelse eller nedsettende ord fra hvide blev omgående indberettet og kom i flere tilfælde til at betyde udvisning af landet inden 24 eller 48 timer. Det var ikke så få, der måtte rejse. Selv led vi ingen overlast eller uret, og det var der vel ingen der gjorde, hvis de opførte sig ordentligt.¹⁰⁶

Ønsket om selvstændighed fandtes på alle samfundsplaner, og de unge kirker, som missionærerne havde grundlagt, havde også et voksende ønske om at være uafhængige. Denne selvstændighedstrang var et udbredt fænomen, som alle missionselskaber måtte forholde sig til. Allerede i 1930'erne var de ledende vestlige missionselskaber begyndt at forstå, at man ikke nødvendigvis kunne blive ved med at drive vestlig, kristen mission midt i en bølge af vågnende nationalisme, da missionselskaberne i høj grad opfattedes som et udtryk for vestlig imperialisme.¹⁰⁷ Fra begyndelsen havde det været missionens tanke, at kirken en dag skulle stå på egne ben, men i denne periode blev det altså mere aktuelt end nogensinde før. I materiale fra den tidlige periode (1911-1956) så man hos LM som nævnt kun meget få eksempler på en bevidsthed om, at missionsmarken en dag skulle forlades. I kilderne fra denne periode (1956-1978) er man blevet langt mere opmærksomme på denne tematik. F.eks. kan man i LM's jubilæumsskrift fra 1968 finde følgende formulering om hospitalsdriften i Ulanga:

¹⁰⁵ "Tanganyika | Historical State, Tanzania".

¹⁰⁶ Sørensen, *Med Gud i Afrika*. s. 79-80.

¹⁰⁷ Torben Christensen, "Den kristne verdensmission ca. 1500-1965", i *Kyrkohistoria*, bd. 3 (København: Munksgaard, 1976). s. 510.

Hospitalets personale har indbefattet et stigende antal uddannede afrikanere, og der må nu stiles efter at lade afrikanske, kristne sygeplejersker, læger og administratører helt overtage ansvaret så snart som muligt.¹⁰⁸

I samme skrift ser man, at en stor del af ansvaret for kirkens drift på dette tidspunkt (1968) allerede var overgivet til afrikanske medarbejdere, og man var meget bevidst om, at den snart skulle kunne klare sig helt uden missionsorganisationernes hjælp:

Både distriktspræsten i Ulanga og præsidenterne for LSST [synoden i Sydtanzania] og ELCT [den lutherske kirke i Tanzania] er afrikanere, og de to institutioner har deres egen konstitution. Den ydre ramme er således i orden for fuldstændig uafhængighed af de missionerende menigheder i Europa og Amerika. Økonomisk er kirken dog bundet af så store udgifter, at den endnu behøver hjælp på dette område. For missionærene synes der ligeledes fortsat at være nok af opgaver, der venter, men tiden er inde til i stigende grad at overlade dem til afrikanerne, som efterhånden helt må overtage ansvaret for, at der fortsat drives *mission* inden for deres område.¹⁰⁹

Når kirken i Tanzania på dette tidspunkt var blevet så selvstændig, hænger det naturligvis sammen med, at den lokale kirke efterhånden havde eksisteret længe, og at der var mange kristne i landet. Derfor havde kirken opbygget en stor kapacitet.

Det ses tydeligt, at missionens vilkår og rolle var ved at ændre sig, og LM var helt bevidst om dette. Hvor et land som Tanzania før havde været under britisk styre, som garanterede LM's ret til at virke i landet, var Tanzania nu en selvstændig stat, som ikke med samme selvfølgelighed som før kunne forventes at være venligt stemt over for missionsorganisationerne. Missionærene måtte begynde at se sig selv som gæster i et land, hvor de før nærmere havde indtaget en slags forælderrolle. Denne bevidsthed blev endnu en anledning til at udruste lokale ledere til at tage ansvar. Daværende generalsekretær Leif Ramussen skrev følgende i anledning af jubilæet i 1968:

Stadig vanskeligere bliver det også på "vore" felter at opnå opholds- og arbejdstilsladelse i de unge stater, især for missionærer med beskæftigelse uden for det direkte forkyndende arbejde. Dette maner os til at se i øjnene, at vi overalt er gæster og ikke kan gøre regning på ubegrænset virketid. Endskønt vi da [...] har vanskeligt ved at planlægge på langt sigt, bør vi derfor være "strategiske" i vor indsats. Vi må mere energisk sætte ind på uddannelse af indfødte ledere for menighederne og give dem en sådan ballast, at de magter at tage ansvaret op som åndelige støtter for kirken.¹¹⁰

¹⁰⁸ Thorngreen, *På Ordets grund*. s. 146.

¹⁰⁹ Thorngreen. s. 147.

¹¹⁰ Leif Rasmussen i Thorngreen. s. 149.

Fra LM's side er man i denne tid også optaget af, at nye missionsmarker må opsøges, efterhånden som de eksisterende bliver selvstændige. Det er i denne periode, at arbejdet med NLM i Etiopien begynder. På den måde forsøger man at skabe en dynamik, hvor man på én gang efterlader land og opdyrker nyt.

Forholdet til de lokale

Vi har allerede set, hvordan missionens vilkår ændrede sig drastisk i denne periode – særligt i forlængelse af afkoloniseringen og det store ønske om selvstændighed på alle samfundsplaner. Derfor ændredes forholdet mellem missionær og lokale naturligvis også. I den tidlige periode havde den hvide missionær været centrum for missionsarbejdet. Det var ham, der rejste rundt i landsbyer og fortalte om Jesus, og folk samlede naturligt om ham. I perioden 1956-1978 var missionærens rolle ved at undergå en markant forvandling. Det er særligt tydeligt i et område som Unyamwezi, hvor LM og Brødremenigheden efterhånden havde arbejdet i mange år. De missionærer, der blev udsendt i denne periode, fik ofte en mere tilbagetrukket rolle som en slags konsulent, da kirken med hastige skridt var på vej mod selvstændighed. Ingeborg og Svend Bernhard, som var udsendt til Unyamwezi i perioden 1969-1979, er et godt eksempel på dette. Da jeg spørger dem om arbejdets karakter, fortæller Svend Bernhard følgende:

Vi blev udsendt i 1969 til Vesttanzania til en opgave i administration og økonomi på kirkens kontor i Tabora. Det har været min hovedopgave i Brødrekirken i Tanzania. Vi var en del af kirkens medarbejdere, men fordi der havde været problemer med økonomistyringen – den tanzaniske kasserer havde givet op undervejs – havde de i lang tid søgt om at få en fra Europa.¹¹¹

Selvom Ingeborg og Svend Bernhard var udsendt af LM, arbejdede de altså på lige fod med kirkens andre medarbejdere og var således underlagt den lokale tanzaniske kirkeledelse – en skarp kontrast til tidligere tider, hvor kirken var under missionærledelse. Svend Bernhards arbejdsopgaver var heller ikke klassiske, da han specifikt var udsendt for at løse et problem i kirkens økonomistyring. Den "klassiske" missionærskikkelse var ikke pludselig forsvundet, men der blev hyppigt udsendt folk med helt

¹¹¹ Interview med Ingeborg og Svend Bernhard.

specifikke opgaver, særligt inden for økonomi og administration og til højt specialiserede stillinger, som kunne være svære at dække med lokal arbejdskraft.

På det menneskelige plan var der også sket noget i forholdet mellem den hvide missionær og den lokale befolkning. Selvstændigheden havde givet tanzanierne en stærkere nationalfølelse og en bevidsthed om egne evner. Alligevel spillede kulturforskellen en rolle. Jeg spørger Ingeborg og Svend Bernhard om deres forhold til de andre medarbejdere i kirken. De forklarer:

Ingeborg: Vi havde, synes jeg, et meget godt fællesskab med medarbejderne. Men det samme venskab, som man har med mennesker, som man er vokset op sammen med – hvor man ved, hvad de tænker og føler – det er vanskeligt at få. Det må vi være ærlige at indrømme. Der er alt for stor kulturforskel.

Svend: Kulturen spiller en større rolle, end man umiddelbart tænker, når man ankommer.¹¹²

Opsamling

Perioden 1956-1978 var præget af *omvæltninger*. LM fik sin helt egen missionsmark i Ulanga og – trods en svær start – efterhånden opbygget et stærkt og vidtforgrenet arbejde. Skoleområdet udviklede sig hurtigt og gled naturligt næsten helt ud af missionsens hænder. På sundhedsområdet skete der også store landvindinger, og særligt opførelsen af Lugala Hospital blev legemliggørelsen af en ny og langt mere professionel tilgang til lægemission. Alligevel forblev sundhedsarbejdet en integreret del af missionen. Afkolonisering og selvstændighed tvang LM til at tænke nyt og strategisk om sin egen rolle, ligesom en del udsendte missionærer i denne periode fik nye, tilbagetrukne roller under den unge kirkes ledelse. Missionens rolle var dog langt fra udspillet.

III. Guldalderen (1978-2003)

Denne periode er kendetegnet ved en kraftig vækst i antallet af missionærer. I 1970 var LM begyndt at sende missionærer til Etiopien, hvor Norsk Luthersk Misjonssamband drev missionsarbejde, men også i Tanzania steg antallet af udsendte. LM's missionskole i Hillerød blev oprettet i 1978 og kom til at virke som en katalysator for hele den internationale gren af foreningen. I 1979 afsluttede LM sit engagement i

¹¹² Interview med Ingeborg og Svend Bernhard.

Unyamwezi, men arbejdet i Ulanga fortsatte. Desuden udvidede LM i denne periode sit arbejde i Tanzania til adskillige andre byer, herunder Rukwa, Mara og Iringa.¹¹³ I dette afsnit vil jeg særligt fokusere på missionærerne i Tanzania.

Arbejdsmetoder

Det er vanskeligt i kort form at sammenfatte LM-missionærernes arbejdsmetoder i denne periode. Dette skyldes, at de efterhånden mange udsendte havde forskellige opgaver forskellige steder i landet. Bogen "Ud i alverden" fra 1994 består af korte bidrag fra tidligere missionsskoleelever, som giver en beskrivelse af deres arbejde på missionsmarken. Med et par nedslag i den får man et godt indblik i, hvor bred indsatsen var i denne periode.

Henny og Leif Winther Hansen blev i 1981 udsendt til den lutherske kirkes synode Ulanga-Kilombero, hvor de arbejdede under den lokale kirkes ledelse. Leif, der oprindeligt var uddannet snedker, fik mange opgaver inden for byggeri og vedligeholdelse – særligt på Lugala Hospital og Tumaini Camp, som i disse år blev omdannet til bibelskole.¹¹⁴

Vivi og Bent Houmås Jørgensen blev i 1983 udsendt, ligeledes til Ulanga-Kilombero, hvor Bents opgave bestod i undervisning og evangelisation. Fra 1991 arbejdede han som leder af Tumaini Camp, hvor han underviste lokale evangelister i kristendom.¹¹⁵

Maja og Erik Haahr Andersen blev i 1985 udsendt til Mara i Nordtanzania, hvor de skulle drive mission i en egn med meget få kristne. Som de første missionærer i området måtte de selv bygge en missionsstation op fra grunden. Efter nogle opslidende år kom der vækkelse, så der efterhånden blev 11 menigheder.¹¹⁶

Disse er blot tre eksempler på de meget forskellige opgaver og vilkår, LM-missionærer i disse år befandt sig midt i. Haahr Andersens rolle minder en del om tidligere tiders klassiske missionær, som ud fra en missionsstation forsøgte at dele evangeliet med en voksende kreds af kristne. Dette skyldes, at arbejdet i den pågældende

¹¹³ Rasmussen, "Missionærer i Luthersk Missions internationale arbejde 1891-2011".

¹¹⁴ Jørgen Bernhard, red., *Ud i alverden* (Hillerød: Luthersk Missionsforenings Missionsskole, 1994). s. 32-33.

¹¹⁵ Bernhard. s. 38-39.

¹¹⁶ Bernhard. s. 26-27.

egn var helt nyt, og dermed ikke så etableret som andre steder. Houmås Jørgensen arbejdede ligeledes med evangelisation, men inden for rammerne af den etablerede, nationale kirke. Arbejdet med (videre)uddannelse af kirkens evangelister og præster blev i denne periode en af de gængse for udsendte missionærer. Også Winther Hansens opgave med byggeri og vedligehold inden for den lokale kirkes rammer er typisk for perioden.

Som vi har set, spændte missionærernes opgaver bredt. Generelt kan man dog sige, at rollen for manges vedkommende var præget af, at både landet og kirken var blevet selvstændige. Denne udvikling var som nævnt begyndt allerede i forrige periode, men missionærerne fungerede nu i endnu højere grad som rådgivere eller specialister, der skulle støtte den lokale, selvstændige kirke.

Mission, diakoni og udviklingsarbejde

Hospitalet i Lugala, som LM havde oprettet i slutningen af 1950'erne, var på denne tid stadig i brug – men i en dårlig forfatning. Axel Rye Clausen, som i 1984 blev udsendt til en stilling som synodekasserer i Ulanga-Kilombero, fik ansvaret for at føre tilsyn med hospitalet. I et særnummer af *Missionsvennen* fra april 1986 skrev han: "Væsentligst på grund af missionærmangel er det før så velfungerende hospital stærkt i opløsning. De næste tre år afgør sandsynligvis dets skæbne."¹¹⁷ Det er vanskeligt at efterspore de nærmere grunde til hospitalets deroute. Overgangen fra missionærledelse til lokal ledelse af hospitalet havde tilsyneladende ikke fungeret optimalt. Til gengæld er det interessant at bemærke, hvordan hospitalet kom på fode igen. Axel Rye Clausen forklarer, at det lykkedes LM at få et kombineret Danida-/EU-projekt sat i søen, som skulle redde hospitalet. Med disse midler i ryggen, og med hjælp fra danske læger og sygeplejersker, blev hospitalet ført op til et tidssvarende og fagligt velfungerende niveau.¹¹⁸

I situationer som denne kunne missionæren i kraft af sit store lokalkendskab komme til at stå som bindeleddet mellem en verdslig udviklingsorganisation og konkrete behov i et u-land. LM havde allerede tidligere været involveret i

¹¹⁷ Axel Rye Clausen, "Sund udvikling på lejren", *Missionsvennen*, 18. april 1986.

¹¹⁸ Annelise Rye Clausen og Axel Rye Clausen, *Kald og konsekvens, et arbejdsliv i international mission*, 1. udgave, 1. oplag (Fredericia: LogosMedia, 2018). s. 38.

udviklingsprojekter på sine missionsmarker, men det var nyt, at arbejdet skete i partnerskab med verdslige organisationer hjemmefra.

Axel Rye Clausen var også en central skikkelse i oprettelsen af et arbejde blandt masaierne. Masai-stammen er nomadiske kvæghyrder, som gennem 1900-tallet havde bevæget sig fra det nordlige til det sydlige Tanzania. De fastboende, swahili-talende stammer havde ikke taget godt imod dem, og masaierne, som havde ry for at være stolte og krigeriske, følte sig trængt. Derfor havde de isoleret sig og levede nærmest helt afskåret fra det omgivende samfund.¹¹⁹ På initiativ fra to kristne masaier, startede LM i begyndelsen af 1990'erne et evangeliserende arbejde blandt masaierne.

For også at hjælpe masaierne til en bedre stilling i samfundet, opfordrede man fra begyndelsen de mange små masai-samfund til at organisere sig i en fælles interesseorganisation, som skulle varetage masaiernes særlige interesser. Organisationens første bestyrelse bestod af otte lokale masai-ledere og havde en af de første masai-evangelister som leder. Rye Clausen blev valgt som rådgiver. HIMWA, som organisationen blev kaldt, hjalp masaierne på en række områder. Eksempelvis var den med til formelt at få registreret landområder som masaiernes egne, den drev skole- og sundhedsarbejde, og den tilbød også rådgivning på landbrugsområdet. Hvor masaierne før stod meget udsatte i juridiske konflikter, havde de nu en organisation, der kunne tale deres sag.¹²⁰ HIMWA og det evangeliserende arbejde blandt masaierne er et godt eksempel på, hvordan missions- og udviklingsarbejde kunne indgå i et frugtbart samarbejde, hvor begge dragede nytte af synergieffekterne.

Forholdet til de lokale

I denne periode toppede antallet af missionærer som sagt, så LM i 1994 havde 91 ansatte udsendt til forskellige missionsfelter. Derfor kan det være svært at sige noget generelt om deres forhold til den lokale befolkning eller nationale kollegaer i kirken. Jeg har valgt at tage udgangspunkt i et interview med Annelise og Axel Rye Clausen, som var udsendt til Tanzania i årene 1984-1996. I denne periode opholdt de sig først seks år i Ulanga, hvor Axel Rye Clausen var ansat som synodekasserer, og Annelise Rye Clausen var beskæftiget med søndagsskole og kvindearbejde. Dernæst boede de seks

¹¹⁹ Rye Clausen og Rye Clausen. s. 117.

¹²⁰ Rye Clausen og Rye Clausen. s. 128-130.

år i Iringa, hvor Axel Rye Clausen blandt andet arbejdede med forlagsarbejdet Soma Biblia og havde en stilling som evangelisationssekretær i stiftet, mens Annelise Rye Clausen i denne periode underviste missionærbørn på den danske skole i Iringa.¹²¹ Da de har haft mange forskellige roller og haft kontakt til mange forskellige grupper af mennesker, er det interessant at høre deres oplevelse af, hvordan det indbyrdes forhold mellem missionæren og de lokale har været. Annelise Rye Clausen kommer med denne betragtning:

Med hensyn til søndagsskole og kvindearbejde, synes jeg, en af udfordringerne var, at jeg var vant til, at andre mennesker kan man have en dialog med, hvor man ping-pong'er til hinanden og bygger forløbet op sammen. Det var der bare overhovedet ikke tradition for blandt afrikanerne. De sidder kun og venter på, at den hvide skal sige, hvad der skal gøres. Der er ikke noget initiativ eller nogen som helst respons, selv hvis man søger det. Det synes jeg var virkelig vanskeligt.¹²²

Ud fra denne betragtning kan man få det indtryk, at forholdet mellem missionær og lokal slet ikke har ændret sig fra tiden, hvor den hvide missionær opfattedes som en forlængelse af kolonistyrets autoritet. Jeg spørger yderligere ind til dette, og Annelise Rye Clausen giver et bud på en forklaring:

Vores forhold til de lokale var meget præget af, at Axel havde autoritet og indflydelse på økonomien. Så alle var meget optagede af at skulle være gode venner med ham – på godt og ondt. Det onde var, at man aldrig kunne få et nært forhold til nogen som helst, fordi man sad som en lidt uhyggelig magtperson. Vi har talt om sidenhen, at dét job ikke gav mulighed for, at vi fik et nært personligt forhold.¹²³

De understreger begge, at de altid har forsøgt at komme ind på livet af dem, de levede iblandt. Den sociale distance til de lokale er altså opstået mod deres vilje. Axel fortæller følgende om den første tid, hvor hans begrænsede swahilikundskaber viste sig at komme ham til gode på langt sigt:

Jeg tror, at noget af det jeg lærte, det var at lytte. I starten sad jeg [ved administrative møder i stiftet] og lyttede meget, for jeg kunne ikke sige så meget. På langt sigt har det faktisk givet mig en arbejdsmetode, hvor jeg prøver at lytte meget i samarbejdet med de nationale medarbejdere og høre, hvad de har af ideer. Jeg tror, det gælder for os begge to, at vi er meget indstillede på at lytte til, hvad vores nationale medarbejdere siger og har af visioner, fremfor måske i første omgang at

¹²¹ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen, interviewet af Søren Strømme Ehlers, 1. marts 2019.

¹²² Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

¹²³ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

skubbe vores egne igennem. Jeg tror, det er en frugt af, at jeg i begyndelsen var tvunget til at sidde meget og lytte.¹²⁴

Annelise Rye Clausen fortæller, at den åbne, lyttende indstilling var noget, de også var blevet indprentet på LM's missionsskole i Hillerød. Efter de var flyttet til Iringa, oplevede de for første gang, at de kom helt ind på livet af nogle lokale. Axel Rye Clausen begyndte som nævnt at arbejde blandt masaiere, og over for denne befolkningsgruppe oplevedes det indbyrdes forhold helt anderledes. Axel Rye Clausen fortæller følgende:

I Iringa havde vi en del gode venner, specielt blandt masaierne. De var et stolt folk, og de matchede os bedre. I Iringa havde jeg stadig en position med et antal evangelister og præster, som jeg var leder for, og det gav stadig en magtposition, som var lidt svær at komme ud over – men blandt masaierne, som var en helt anden type folk, som hvilede i sig selv på mange måder, har vi fået nogle rigtig gode venner [...] på trods af den meget store kulturforskel. Vi har følt os jævnbyrdige.¹²⁵

I store dele af LM's missionshistorie har missionærens magtposition givetvis forhindret tætte menneskeligt bånd til de lokale, så kun få missionærer har haft held til at få nære venner blandt den lokale befolkning. Alligevel viser ovenstående eksempel, at det var muligt, selv på tværs af store kulturelle skel. Den viser også, at trods missionærens gode intentioner kræver den tætte menneskelige relation, at der vises åbenhed og tillid fra begge parter.

Teologiske udfordringer

Adskillige af de teologiske udfordringer, der mødte missionens folk i disse år, havde rod i kristendommens forhold til den lokale kultur og traditionelle religion. Mange kristne afrikanere ville ikke slippe deres gamle religion og de tilhørende ceremonier. Problemstillingen var langt fra ny, men fra LM's side gjorde man nu et mere ihærdigt forsøg på at forstå den. Flemming Hansen, som i perioden 1986-1998 var udsendt som missionær til henholdsvis Ulanga og Iringa i Tanzania, skrev i 2001-2004 Ph.d.-afhandling om forholdet mellem mission, kirke og tradition i Ulanga.¹²⁶

¹²⁴ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

¹²⁵ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

¹²⁶ Flemming Hansen, "Dansk resumé af Mission, Church and Tradition in Context" (Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet, 2001), <http://www.flemminghansen.net/wp-content/uploads/Dansk-resum%C3%A9-af-Mission-Church-and-Tradition-in-Context.pdf>.

I en artikel i tidsskriftet *Ny Mission* forklarer Hansen på baggrund af sin afhandling nogle af de problemer, LM-missionærerne i Ulanga stod i. Hans første pointe er, at missionærerne over en bred kam kendte *alt* for lidt til den kontekst, de rejste ud til. Den lokale, afrikanske kultur og tankegang er uhyre væsensforskellig fra den europæiske, og en stor del af det kristne budskab er blevet misforstået af de lokale af den simple årsag, at det ikke er blevet sat ind i en kontekst, der gav mening for dem som tilhørere.¹²⁷ Hansen beskriver også et rygte, der florerede blandt de lokale kristne: at der et sted i det Gamle Testamente skulle stå: "Gud siger 'Hjælp dig selv, så skal jeg hjælpe dig'. Du kan ikke bare alene regne med Gud." Dette havde affødt et slags dogme om, at man som kristen selv skal "hjælpe til" med sin frelse, og at alt, man kan gøre for at forbedre tilværelsen, er både villet og velsignet af Gud. Til disse "forbedringer" regnedes bl.a. besøg hos troldmænd, traditionel medicin og kontakt med forfædreånder. På den måde fik den gamle stammereligion en fod inden for i kristendommen, ligesom det i forlængelse af disse tanker er let at se, hvordan moralisme kunne blive dominerende i kristendomsopfattelsen.¹²⁸ På den måde var der altså nærmest opstået en slags "parallelkristendom", som var væsentligt forskellig fra den, de lutherske missionærer har forsøgt at prædike. Hvis missionærerne skal have nogen som helst mulighed for at bryde disse mønstre, må de som det første tage sig god tid til at sidde og *lytte* til de lokale, mener Hansen, som konkluderer:

Kun den, der reelt er til stede, og gennem det viser tillid, får reelt vist tillid – og dermed givet indsigt! Kun der bliver der et sandt møde med den lokale kultur. For det handler ikke først og fremmest om, at to kulturer skal mødes. Det handler om, at jeg, den fremmede, møder afrikaneren der, hvor han synes, han er. Lytter og prøver at forstå ham – og dermed så får nogle hjælperedskaber, når jeg prøver at formidle det suprakulturelle evangelium til ham.¹²⁹

Praktiske omstændigheder

¹²⁷ Flemming Hansen, "En missionærs erfaringer i mødet med den lokale kultur", *Ny Mission* 2013, nr. 25 (2013). s. 39-40.

¹²⁸ Hansen. s. 41-42.

¹²⁹ Hansen. s. 44.

I denne periode skete en lang række teknologiske landvindinger, som gjorde missio-nærtilværelsen både sikrere og mere komfortabel end tidligere. Annelise Rye Clausen forklarer, at særligt tiden omkring 1990 bød på mange nye tiltag. Hun skriver:

I 1990 blev der boret en 60 m. dyb brønd og sat solceller op til pumpen. [...] Kort tid efter blev der også lagt kommunal elektricitet ind. Der var ganske vist mange strømafbrydelser, men det var en meget stor forbedring i forhold til kun at have generatorstrøm fra 19-22. Vi fik en fuldautomatisk vaskemaskine ud med næste container. [...] Vifter forsødede vores nattesøvn og var med til at drive sveden fra vores kroppe. Også i køkkenarbejdet var vifter en meget stor lindring. Og så blev petroleumskøleskabet skiftet ud med et elektrisk. Hvilken lettelse!¹³⁰

Også for missionærfamilier med skolesøgende børn bød denne periode på udvidede muligheder. Som konsekvens af den voksende missionærflok i Tanzania, oprettede LM i 1987 sin egen danske skole i Iringa i det centrale Tanzania, hvor mange missionærer opholdt sig. For de børn, der boede i området kom skolen til at fungere som en almindelig dagskole, mens den for børn fra fjernere distrikter fungerede som kostskole. Dermed slap de danske missionærers børn for at blive sendt til nordiske eller internationale skoler. Udover LM's "egne børn" modtog man også elever fra familier, der arbejdede med udviklingshjælp i Tanzania.¹³¹

I denne periode var man i LM og andre organisationer blevet opmærksom på, at udstationerede, danske børn, som voksede op i udlandet ofte havde vanskeligheder ved at vende "hjem" til Danmark. For mange missionærbørns vedkommende var det meste af deres barndom foregået i et andet land, og når familien efter en årrække vendte tilbage til Danmark, følte børnene sig ofte som fremmede i landet. Udover almindelig skoleundervisning brugte skolen i Iringa derfor også tid og ressourcer på at forberede de danske børn på engang at skulle flytte til Danmark.¹³²

Langsigtet strategi og selvstændighed

At de unge kirker var blevet selvstændige eller nationaliseret betød ikke nødvendigvis, at de ikke længere fik støtte af missionærer eller missionsselskaber, men blot at den øverste ledelse og beslutningskraft nu var på lokale hænder. Kirkerne var altså formelt

¹³⁰ Rye Clausen og Rye Clausen, *Kald og konsekvens*. s. 77.

¹³¹ Christensen, Olsen, og Olsen, *Fra tropehat til iPad*. s.71-72.

¹³² Christensen, Olsen, og Olsen. s. 69-70.

set selvstyrende. Som regel foregik den praktiske overdragelse som en lang, glidende bevægelse. I denne tidsperiode (1978-2003) stod LM's missionærer flere steder midt i en sådan overdragelsesproces. Selvom der overordnet var en stor vilje til selvstændighed i de unge kirker, var overdragelsen ikke uden udfordringer. Et konkret problem kunne f.eks. være, at kirken selv skulle finde økonomiske midler til at erstatte de missionærer, som i lang tid havde udfyldt forskellige funktioner i ledelsen. Axel Rye Clausen fortæller om en sådan problematik i forbindelse med overdragelse af ansvar i Ulanga-Kilombero synoden, hvor han fra 1984 og ca. seks år frem var kasserer:

LM havde hele tiden gjort det klart for synoden, at der var en tidsbegrænsning på min opgave, og at man måtte arbejde på at nationalisere stillingen. Tiden gik, men der skete meget lidt på det felt, så jeg havde desværre ingen afløser, der kunne arbejde sammen med mig et passende stykke tid. På et tidspunkt gjorde LM det tindrende klart, at inden et år måtte der være en løsning, for man ville ikke længere finansiere en kasserer til synoden.¹³³

I sidste ende fandt synoden en afløser, men overdragelsen af stillingen viste sig sværere end først antaget.¹³⁴ Selvom LM altså gennem lang tid ønskede at give ansvaret videre, var det vanskeligt i praksis. Dette er et godt eksempel på, at overdragelse af ansvar ikke kun drejede sig om at have den rette intention, men også indeholdt praktiske aspekter – i dette tilfælde primært økonomiske og rekrutteringsmæssige – som gjorde situationen mere kompleks end som så.

Opsamling

Perioden 1978-2003 var præget af *vækst*. Antallet af missionærer toppede i denne periode, og mange steder – især i Tanzania – blev arbejdet udvidet til nye lokaliteter. Missionærernes arbejdsopgaver spændte bredt, men den gradvise nationalisering af de unge kirker betød, at missionærrollen generelt ændrede sig, så forholdet mellem missionær og kirke nu var væsentligt mere jævnbyrdigt end tidligere. Kulturelle forskelle gjorde det dog i mange tilfælde fortsat vanskeligt for missionæren at knytte helt nære bånd til befolkningen. En øget refleksion over den lokale kultur førte til en dybere forståelse af de konkrete teologiske udfordringer. På det praktiske plan betød

¹³³ Rye Clausen og Rye Clausen, *Kald og konsekvens*. s. 80.

¹³⁴ Rye Clausen og Rye Clausen. s. 83.

teknologisk udvikling og åbningen af en dansk skole, at livet som missionærfamilie ikke krævede nær så store ofre og afsavn som tidligere.

IV. Den nyeste tid (2003-2019)

I denne periode faldt missionærantallet betragteligt. På LM's "missionsplakat" for 2019 optræder 32 missionærer.¹³⁵ I 1997 havde overladt LM sit børnehjemsarbejde i Surinam til lokale kræfter, men var til gengæld begyndt at se sig som efter en ny missionsmark. I 2003 begyndte LM således efter en del overvejelser at arbejde i Cambodja. Her var der ingen etableret luthersk kirke, så fra start var man tvunget til at indgå samarbejde med organisationer og personer, som man ikke nødvendigvis var enige med, teologisk set.¹³⁶ Dette var en helt ny og ganske anderledes situation for LM, og jeg vil derfor i dette afsnit særligt fokusere på missionsarbejdet i Cambodja.

Arbejdsmetoder

Allerede inden Annelise og Axel Rye Clausen som de første LM-missionærer ankom til landet i 2003, var Axel Rye Clausen antaget som underviser på *Phnom Penh Bible School* (PPBS), som var en af de få bibelskoler i landet. Kun en meget lille del af de kristne i landet havde overlevet tiden under De Røde Khmerer, ligesom både akademikere og folk med kortere uddannelse havde været mål for udrensningskampagner. Der var derfor et stort og akut behov for at opkvalificere lokale præster og kirkeledere, som ofte havde en meget begrænset teologisk ballast. PPBS var ligesom resten af Cambodjas kirkeliv ikke tilknyttet én bestemt kirkeretning, men Rye Clausen beskriver den som en "tværkirkelig bibelskole med en evangelisk, bibeltro profil[...]" og forklarer, hvordan han blandt andet gennem en lokal oversættelse af *Luthers lille Katekismus* forsøgte at præge skolen med LM's værdier.¹³⁷

En anden vigtig gren af LM's arbejde i Cambodja er *kollegier*, hvor unge mennesker bor sammen i et kristent bofællesskab, mens de studerer i store byer som f.eks. Phnom Penh og Siem Reap. De unge kommer typisk fra fattige landdistrikter og ville

¹³⁵ "Luthersk Missions missionsplakat 2019", set 21. maj 2019, http://www.dlm.dk/sites/default/files/files/LM_Internationalt/2019_missionsplakat.pdf.

¹³⁶ Christensen, Olsen, og Olsen, *Fra tropehat til iPad*. s. 112.

¹³⁷ Rye Clausen og Rye Clausen, *Kald og konsekvens*. s. 177-178.

ikke altid have råd til at tage en uddannelse, hvis ikke de havde mulighed for samtidig at bo billigt på kollegiet.¹³⁸ Mange af de unge bliver kristne, og i øvrigt består de cambodjanske menigheder af langt flere unge end ældre. Axel Rye Clausen forklarer:

Grunden til at kristendommen nemmere kommer til de unge end til de ældre, er nok blandt andet, at de unge, vi har haft kontakt til, ikke har været gift. Det meget inkluderende kristne fællesskab har f.eks. tiltrukket dem, som var på kollegierne og savnede deres familie. Der har det kristne fællesskab været som en familie for dem. Det er man meget god til i Cambodja. Det tror jeg også har været en grund til, at så mange unge er blevet kristne.¹³⁹

I provinsbyen Siem Reap har LM-missionærer også organiseret bibelundervisning for præster og kirkeledere. Dette er foregået dels på et niveau svarende til bibelskolen i Phnom Penh og dels på et lavere "begynder-niveau".¹⁴⁰

Både bibelskolen, kollegierne og den ovennævnte bibelundervisning er udtryk for missionsarbejde med et næsten udelukkende evangeliserende sigte. Nu skal vi se, at LM i Cambodja i høj grad også har lagt sine kræfter andre steder.

Mission, diakoni og udviklingsarbejde

Da LM valgte Cambodja som sin nye missionsmark, var det blandt andet fordi landet tilsyneladende bød på gode muligheder for at starte et diakonalt arbejde. Arbejdet i Surinam, som altså blev nedlagt i 1997, havde været meget diakonalt. LM havde f.eks. drevet et børnehjem. Derfor var der en forventning fra LM's bagland om, at man i Cambodja skulle bruge væsentlige kræfter på netop diakoni.¹⁴¹

Et glimrende eksempel på et sådant arbejde er *Fjendeskoven* i den nordvestlige del af landet. Axel Rye Clausen forklarer, hvordan arbejdet dér kom i stand:

Vi fik et samarbejde med en ny kirke, der hedder Church of Siem Reap, en ny kirke, som var meget fremadstræbende. Af dem blev vi gjort opmærksomme på et område, som kirken gerne ville have som evangelisationsområde. Det ligger 60 km nord for Siem Reap og hedder Fjendeskoven på det lokale sprog. Derude startede vi med evangelisering, men fandt hurtigt ud af, at der var et kæmpe behov for alt

¹³⁸ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

¹³⁹ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

¹⁴⁰ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

¹⁴¹ Christensen, Olsen, og Olsen, *Fra tropehat til iPad*. s. 112.

mulig form for støtte til området, for der var ingen kontakt til det omgivende samfund.¹⁴²

Annelise og Axel Rye Clausen forklarer videre, at indbyggerne i Fjendeskoven er etnisk cambodjanere, som er blevet marginaliseret og har isoleret sig fra det øvrige samfund. Typisk har de under en af de mange urolige perioder i landet mistet retten til deres land. Derfor er de flyttet langt ud på landet, hvor ingen vil lægge mærke til, om de eksempelvis har en lille rismark. Da de bor uden for kommunegrænsen, tager det offentlige system sig ikke af dem, og af frygt for at blive konfronteret af en eventuel jordejer, holder de sig for sig selv. De bruger derfor heller ikke de offentlige hospitaler, da de frygter at blive "afsløret". Kort tid efter arbejdets begyndelse blev en dansk sygeplejerske udsendt af LM.¹⁴³ Axel Rye Clausen fortæller:

Sundhedstilstanden var enormt ringe, for de kom aldrig på hospitalet. [...] De er blevet så bange for at komme ud af området og give sig til kende, at de hellere ligger ubehandlede. De har måske heller ikke kendskab til, at der faktisk findes behandling. Dina [Burgdorf Jacobsen, sygeplejersken] gik så i gang med at lokalisere dem og få dem hjulpet. Alene dét var jo en kæmpe forbedring. Så hjalp vi også med mindre ting som hygiejneundervisning og den slags. Vi har en klinik, og på den måde får vi samlet dem op, som kan hjælpes uden de helt store midler. Derudover kan vi henvise til de lokale hospitaler, så de er på lige fod med den øvrige befolkning.¹⁴⁴

Udover sundhedsarbejde har LM været med til at oprette en lille skole, hvor to lærere fra en nærliggende offentlig skole hver dag underviser børnene i området. Selvom man i det diakonale arbejde i Fjendeskoven tilbyder hjælp til alle uanset religion, er der et naturligt samspil mellem diakoni og evangelisation, og Axel og Annelise Rye Clausen nævner da også selv, at de to arbejdsgrene styrker hinanden. Axel Rye Clausen siger for eksempel, at "det har givet en fantastisk tillid, at vi også hjælper dem med de andre ting".¹⁴⁵ I en artikel i Tro & Mission fra 2017 bliver det også tydeligt, at Dina Burgdorf Jacobsen ikke kun arbejder i området for at afhjælpe folks fysiske problemer. Hun skriver f.eks. følgende om en dåbsceremoni:

¹⁴² Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

¹⁴³ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

¹⁴⁴ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

¹⁴⁵ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

Det var en fantastisk oplevelse at være med til, og det var med tårer i øjnene og en klump i halsen, at vi kunne stå mellem grønne rismarker under den tropiske himmel og være fælles i troen på Jesus Kristus med vores cambodjanske brødre og søstre. Og fantastisk at kunne være med til dåben af kvinder, jeg har lært at kende gennem de sidste års medicinske arbejde.¹⁴⁶

I ovenstående er det tydeligt, at hun ikke skelner skarpt mellem diakoni og mission, men ser sig selv som missionær. Som i tidligere perioder er der altså endnu i nyeste tid et tydeligt samspil mellem mission og diakoni.

Forholdet til de lokale

Forholdet mellem missionær og lokalbefolkning er på en række centrale punkter helt anderledes i Cambodja end eksempelvis Tanzania. Annelise og Axel Rye Clausen, der som de første LM-missionærer ankom til Cambodja i 2003, har konkrete erfaringer fra begge lande og kan derfor bedre end de fleste sammenligne forholdene. Annelise Rye Clausens umiddelbare indtryk af cambodjanerne var præget af de dystre og makabre historier, hun havde læst om tiden under De Røde Khmerer. Kort tid efter ankomsten fik hun dog et langt mere nuanceret og udpræget positivt syn på den lokale befolkning:

Det var dygtige, flittige, pålidelige og omgængelige mennesker, vi var kommet til at leve iblandt. Meget hurtigt fordampede mine mørke indre skyer i form af tanker om de forhenværende mordere og torturudøvere på alle gadehjørner.¹⁴⁷

Da jeg interviewer dem i forbindelse med tilblivelsen af dette projekt, spørger jeg yderligere ind til forholdet mellem dem og cambodjanerne. Annelise Rye Clausen forklarer, at forholdet var væsentligt tættere og mere *personligt* end i Tanzania. Som eksempel nævner hun tilblivelsen af kollegierne, som skete på lokalt, cambodjansk initiativ:

Hele den ide [at oprette kristne kollegier] er kommet udelukkende fra cambodjansk side. En af vores personlige venner – for i Cambodja havde vi personlige venner – blev ved med at køre på os og spørge, om det ikke var det, vi skulle. Alene det, at det kan lade sig gøre at tale sammen på den måde, viser jo, at kulturen er helt anderledes. De har den selvfølelse, der skal til for at prøve at gennemføre

¹⁴⁶ Dina Burgdorf Jacobsen, "Festlig dåbsdag i Fjendeskoven i Cambodja", *Tro & Mission*, 20. oktober 2017.

¹⁴⁷ Rye Clausen og Rye Clausen, *Kald og konsekvens*. s. 150-151.

deres egne ting. Der er virkelig drev i dem. Det de vil, det forsøger de målrettet at gennemføre. Det er ikke som i Afrika, hvor de står passive og lader tingene ske. Der er simpelthen kulturel forskel.¹⁴⁸

Der er ganske givet en stor kulturel forskel på Cambodja og Tanzania. En anden del af forklaringen på forskellen skal måske findes i, at missionshistorien i de to lande er vidt forskellig. I Tanzania stod missionen tidligere som en naturlig forlængelse af kolonimagten, og måske "spøger" denne tankegang endnu i dag. Cambodja har ganske vist også en fortid som koloniland, men nutidens missionærer knyttes næppe til kolonimagten på samme måde som i Tanzania. Desuden fyldes den kollektive, cambodjanske bevidsthed af et langt nyere traume i form af tiden under De Røde Khmerer.

Det er vanskeligt at afgøre, om det tilsyneladende mere harmoniske forhold alene skyldes historie og den lokale kultur eller tankegang. Måske har *missionærernes* tilgang også ændret sig. I en artikel fra Tro & Mission i 2017 skriver Andrea Christensen, som arbejder med studenterarbejde i Phnom Penh, følgende om forholdet til lokale medarbejdere:

[...] bag kulisen har vi fået lov til at være med i en meget positiv planlægningsproces. De tre lokale medarbejdere har vist stor modenhed og visdom i deres arbejde. Vi har også fået en lidt anden tilgang til arbejdet. Tidligere har vi været meget påpasselige med at byde ind med idéer af frygt for at overtrumfe de lokale og dermed trække arbejdet i en retning, der ikke passer ind i den cambodjanske kultur. Nu føler vi, at vi har fået så godt et forhold til de lokale medarbejdere, at de tør sige nej til os, hvis de ikke synes om vores forslag.¹⁴⁹

Dette tyder på, at LM's missionærer i denne periode er mere opmærksomme på deres arbejdsmetode og bevidste om ikke at indtage den "gamle rolle" som den dominerende og styrende missionær. De tager sig tid til at *lytte*, nøjagtig som Flemming Hansen anbefalede i sin artikel. Samtidig viser eksemplet ovenfor, at de lokale cambodjanere er villige til selv at tage styringen over arbejdet. Alt i alt er der altså i Cambodja et langt mere nært og jævnbyrdigt forhold mellem missionæren og den lokale befolkning, end vi har set det i Tanzania i de tidligere perioder.

¹⁴⁸ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

¹⁴⁹ Andrea Christensen, "Kristent studenterarbejde festede i nye lokaler", *Tro & Mission*, 17. november 2017.

Teologiske udfordringer

Fra begyndelsen stod LM i Cambodja i en teologisk situation, som var mindre "sikker" end andre steder. Da der ikke fandtes en luthersk kirke eller luthersk samarbejdspartner, men kun tværkirkelige organisationer og små, frie og teologisk udefinérbare menigheder, måtte man fra LM's side fra sag til sag vurdere, om samarbejdet i en given situation kunne forsvares teologisk. Det gælder f.eks. i samarbejdet med bibelskolen i Phnom Penh. Her samarbejder LM med en ikke-luthersk institution og forsøger til gengæld at præge den i en luthersk retning. LM's missionærer involverede sig også i paraplyorganisationen *Christian Care for Cambodia*, som bestod af missionærer, der arbejdede med forskellige slags missionsarbejde i landet.¹⁵⁰ I Cambodja har den slags konstellationer været et påtvunget vilkår, som har vist sig at indeholde både fordele og visse udfordringer. Om dette forklarer tidligere generalsekretær Leif Rasmussen, som var med til at træffe beslutningen om at begynde arbejdet i Cambodja:

Der er ikke nogen luthersk kirke i Cambodja. Måske kommer der en dag en – vi ved det ikke. LM's tilstedeværelse kan måske præge de kristne menigheder i luthersk retning, så nogle engang bliver lutherske menigheder. Men det kan også gå den anden vej. [...] Hidtil har vi imidlertid vurderet, at LM godt kan være med i den tværkirkelighed, som findes i Cambodja, uden at vi sælger ud af vores holdninger.¹⁵¹

Fraværet af en luthersk samarbejdspartner er altså et vilkår, man fra LM's side har valgt at leve med – men kun så længe, man kan forsvare det teologisk. Denne vurdering må foregå løbende. Der er dog også tydelige fordele ved, at landet ikke er opdelt i forskellige kirkeretninger. Axel Rye Clausen sammenligner i et interview til *Tro & Mission* forholdene i Cambodja med tiden i Tanzania, som havde helt tydelige konfessionelle skel:

I Tanzania er det kun de lutherske præster, man kan indbyde. Sådan er det ikke her. Vi kan indbyde bredt til alle kirker i byen, og alle, der har lyst, kan komme. Det synes jeg, er helt fantastisk.¹⁵²

¹⁵⁰ Rye Clausen og Rye Clausen, *Kald og konsekvens*. s. 157-159.

¹⁵¹ Leif Rasmussen i Skovgaard-Holm, *Kald og pligt*. s. 47.

¹⁵² Karin Borup Ravnborg, "I Cambodja er Luther stort set ukendt", *Tro & Mission*, 22. september 2017.

Praktiske omstændigheder

Selvom den non-konfessionelle kirkesituation tilsyneladende afstedkommer en større åbenhed på tværs af teologiske skel – ikke mindst blandt de vestlige missionærer – er det vigtigt at holde sig for øje, at kirkerne først og fremmest er non-konfessionelle fordi de er forholdsvis nystartede, og fordi både præst og menighed som regel er førstegenerationskristne med en begrænset teologisk horisont. Kirkerne er heller ikke så velorganiserede som de store, nationale kirker i et land som Tanzania er blevet det. Dette skaber ifølge Annelise og Axel Rye Clausen en helt ny og udfordrende situation for LM i forhold til rekruttering af missionærer. Annelise Rye Clausen beskriver det således:

[...] i Tanzania arbejder man sammen med en luthersk kirke, og de kan så f.eks. sige: "om to år bliver der brug for en, der skal afløse dén og dén, som har dén og dén opgave", og på den måde kunne LM planlægge og kalde missionærer til specifikke jobs. I Cambodja skulle vi ud, hvor alle muligheder var åbne, og vi kunne ikke vide, hvilke folk der kom hjemmefra. Og de jobs der kom var "her-og-nu", og dem kunne de [de kommende missionærer] jo ikke tage, når de engang havde fået læst sprog osv. Så det var en væsensforskellig tilgang til at finde stillinger til missionærerne. Kirken derude bestod i små, selvstændige menigheder, der ikke havde planlægning forud og ikke kunne definere, hvad deres egne behov var. Det var slet ikke det, de var optaget af.¹⁵³

I Cambodja står LM altså i en situation, hvor de er nødt til at sende missionærer ud uden en klart defineret opgave. Axel Rye Clausen uddyber:

LM's problem var jo, at de fik folk ind, som gerne ville være missionærer, men som skulle have et års sprogscole før de skulle til at virke. Men det var faktisk ikke muligt for dem at sige, at "når I er færdige med sprogscole, så skal I ud i dét og dét arbejde". Men det forventede man, og det forventede de folk, der skulle være missionærer også. De ville gerne vide, hvor de skulle hen og hvad de skulle lave. Men det var virkelig vanskeligt at opfylde de krav. Vi kunne jo ikke gå ud til et sted, hvor de manglede en sygeplejerske og fortælle dem, at der kom en om halvandet år. Så langt forud kunne de slet ikke se deres behov.¹⁵⁴

At man som missionær ikke kender sin opgave hjemmefra minder til dels om vilkårene for pionermissionærerne i den tidligste tid. Dengang kendte de destinationen, men måtte ofte opfinde både arbejdsopgaver og løsninger ad-hoc. Gennem mange års

¹⁵³ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

¹⁵⁴ Interview med Annelise og Axel Rye Clausen.

arbejde i et land som Tanzania, som efterhånden fik ganske velorganiserede nationale kirker, har LM måske efterhånden vænnet sig til en situation, hvor de hjemmefra ganske nøje kunne forberede missionæren på klart definerede opgaver. I Cambodja er situationen en helt anden, og LM har derfor været tvunget til at lære (igen) at navigere i en missionssituation, hvor behov ofte opstår med kort varsel og fleksibilitet er afgørende.

Langsigtet strategi og selvstændighed

I denne periode blev man på ledelsesplan i LM mere opmærksomme på, at man tidligt i et engagement på et missionsfelt må have en langsigtet plan for, hvordan man engang vil afvikle og afhænde sit engagement. Denne øgede strategiske bevidsthed kom i kølvandet på udfasningen af arbejdet i Ulanga, som ikke forløb helt gnidningsfrit.¹⁵⁵ Udfasning er et svært projekt, hvor mange faktorer spiller ind i vurderingen af, om tiden er moden til at lade kirken stå på egne ben. Missionsleder Carsten Skovgaard-Holm bemærker, at der generelt mellem missionsselskaber er enighed om, at det er lettere at starte arbejde op i et nyt land end det er at forlade et eksisterende arbejde. Han uddyber:

Der er blevet skabt stor kærlighed til et land og et folk. Vigtige relationer mellem mennesker er opbygget. Den lokale kirke synes ofte, at den stadig har brug for missionærer. For nuværende og tidligere missionærer er det på gældende område blevet hjerteblod. Det er ganske enkelt svært at slippe det og trække sig ud.¹⁵⁶

Selv hvis ledelsen ser ud over de følelser, der knytter sig til det pågældende land og folk, er der stadig mange ting, man må afveje. Skovgaard-Holm forklarer her, at man slet ikke kan lave en fast formel for, hvornår et missionsområde er klar til at stå alene:

Hvornår kan vi sige, at vi er færdige et sted? Er vi færdige, når 15 procent af befolkningen er blevet kristne? Eller 50 procent? Eller skal vi højere? Er vi færdige, når der er etableret en lokal kirke, som har kompetente ledere og nok af dem? Og

¹⁵⁵ Christensen, Olsen, og Olsen, *Fra tropehat til iPad*. s. 113.

¹⁵⁶ Carsten Skovgaard-Holm i Toft, Christensen, og Kofoed, *Alle tiders mission!* s. 38.

hvad er nok i denne sammenhæng? Eller er vi færdige, når kirken kan klare økonomien selv?¹⁵⁷

Hvis man ser overordnet på de lande, LM har arbejdet i, er det tydeligt, at "de tre selv" trods gode hensigter ofte er vanskelige at få realiseret i de unge kirker. Som regel bliver kirkerne som det første *selvstyrende*. Dertil kræves kompetente ledere og et ønske om at tage ansvar. Som vi har set, tog mange kirker dette skridt i perioden 1957-1978, hvor afkoloniseringen også gav mange af missionslandene national selvstændighed. Anderledes ser det ud med at klæde kirkerne på til at være *selvudbredende* og økonomisk *selvbærende*. Disse skridt forekommer større og sværere, selvom de lokale kirker ofte er vokset til en ganske anseelig størrelse. Det er tydeligt, at de sidste skridt mod fuld selvstændighed volder LM og andre organisationer besvær. Skovgaard-Holm spørger for eksempel retorisk, om det ikke er på tide at den etiopiske, lutherske *Mekane Jesus Kirke* med sin otte millioner medlemmer begynder at klare sig uden hjælp fra missionærer og i højere grad bliver selvudbredende.

Opsamling

Perioden 2003-2019 er kendetegnet ved at LM som missionsselskab kom til at stå i en *ny situation*. I Cambodja er kirkerne fulde af unge førstegenerationskristne, og abstrakte diskussioner om konfessionelle skel og teologisk ståsted er i reglen fraværende. LM arbejder derfor i Cambodja især med bibelundervisning, som skal præge nuværende og kommende kirkeledere i en luthersk retning. Fraværet af en etableret luthersk kirke tvinger LM til løbende at vurdere de teologiske konsekvenser af samarbejde med mange forskellige, ikke-lutherske partnere. Mange kræfter er blevet lagt og lægges fortsat i forskellige diakonale projekter. Forholdet mellem missionær og lokalbefolkning er langt mere ligeværdigt og nært end andre steder, og meget af det eksisterende arbejde er opstået på lokalt initiativ. På grund af kirkernes løse struktur og manglende langtidsplanlægning kan LM ikke i forvejen præcist forudsige, hvilke opgaver nye missionærer vil stå med. På dette punkt minder situationen om den tidligste periode. På grund af blandede erfaringer fra tidligere udfasningssituationer er LM i

¹⁵⁷ Toft, Christensen, og Kofoed. s. 38.

denne periode desuden blevet langt mere bevidste om at lægge en målrettet strategi for, hvordan et missionsengagement skal afsluttes i fremtiden.

Refleksion: Interview med Leif Rasmussen

I det forudgående har jeg analyseret missionens vilkår og praktiske udvikling gennem de fire tidsperioder, men jeg har først og fremmest beskæftiget mig med missionærernes synsvinkel og oplevelser. I det følgende vil jeg på grundlag af et interview med Leif Rasmussen kort fremføre nogle mere overordnede refleksioner og beskrive aspekter i udviklingen, som den har set ud fra den hjemlige ledelses synsvinkel. Leif Rasmussen var generalsekretær i LM fra 1964 til 2005 og har således haft en finger på foreningens puls i tre af de fire tidsperioder.

Som det første spørger jeg Leif Rasmussen, hvordan beslutningen om at træde ud af Dansk Missionsråd kom til at påvirke LM's identitet, og om, hvilke eventuelle fordele og ulemper, udmeldelsen medførte. Han forklarer:

Der var visse forbehold, også inden for delegeretforsamlingen. Isolerer vi os ikke og kommer til at stå ude på et sidespor? Sådant kunne man godt tænke. Men samtidig var vi på vej ind i et nordisk samarbejde, særligt om arbejdet i Etiopien. Vi erfarede også, at der var vækst i vores missionsarbejde. Med etableringen af missionsskolen blev der en intens styrkelse af vores indsats i ydre missionen. Der var ikke tale om, at vi var lammet eller stod udenfor i en isoleret lille bagkrog. Vi var i allerhøjeste grad med på banen og i vækst. Udmeldelsen var også udtryk for en koncentration af det, der var vores væsentligste anliggende; at vi gerne vil nå ud, der hvor evangeliet har lydt mindst. Længere og længere ud med evangeliet med henblik på menneskers frelse. Så vores identitet og selvforståelse fik et ekstra skub i den sammenhæng. Vi led ikke tab ved at være uden for missionsrådet.¹⁵⁸

Leif Rasmussen ser altså umiddelbart ingen ulemper ved udmeldelsen, men forklarer, at LM i opgøret med missionsrådets linje fik skærpet sin identitet. I stedet for at knytte sig til dansk missionsråd fandt man ligesindede forbundsfæller i foreninger som f.eks. Norsk Luthersk Misjonssamband.

Som det næste er jeg interesseret i at høre, hvordan LM's ledelse gennem tiden har tænkt om udfasning og overdragelse af ansvar til lokale kræfter. Leif Rasmussen fortæller følgende:

¹⁵⁸ Interview med Leif Rasmussen, interviewet af Søren Strømme Ehlers, 23. maj 2019.

Hver gang vi er gået ind i et nyt område, har der været nervøsitet omkring, hvorvidt man svigtede de "gamle" områder. Der har altid været nogle, som var mere optagede af at holde ved det gamle og være tro dér. [...] Så man har ikke altid været optaget af udfasning. [...] I Surinam kom vi alligevel hen ad vejen [i 1990'erne] i den situation, at vi mere og mere tænkte, at vi ikke skulle blive ved. Lokale måtte kunne stå for det. Da lavede man en trinvis plan for, hvordan man skulle komme ud af det. Da tænkte man i udfasning. Da vi gik ind i arbejdet i Cambodja, sagde vi fra starten: Vi skal være bevidste om, hvordan vi kommer ud af det igen. Vi må tænke i retning af, at vi skal være fleksible og være villige og i stand til at trappe ned når der er mulighed for det.¹⁵⁹

Ifølge ham er LM altså først relativt sent begyndt begynde at forholde sig alvorligt til en konkret strategi for udfasning. Dette til trods for, at tankerne om "de tre selv" jo allerede var kendt på Thygesens tid. Til dette bemærker Leif Rasmussen:

Princippet med de tre selv havde man haft længe. Man havde bare aldrig tænkt, at man var nået tilstrækkeligt langt. Senere – også efter min tid – er man i langt højere grad blevet bevidst om, at når man går ind et nyt sted, må man vide, hvordan man kommer derfra. Men det er relativt nyt.¹⁶⁰

I forlængelse af dette taler vi om den særlige situation, LM står i i Cambodja og om, hvordan forholdet mellem missionær og lokalbefolkning generelt har ændret sig gennem tiden. Leif Rasmussen deler denne betragtning om den nuværende situation:

Vi står i langt højere grad end for årtier siden i et forhold til meget selvstændige kirker. Og man er bevidst om at tænke: Vi er altså ikke herrer her. Vi er tjenere. Og vi vil gerne tjene og betjene med det vi har af mandskab og økonomi, men det er *jer*, der ejer arbejdet. Derfor er det jer og jeres dispositioner, det drejer sig om.¹⁶¹

Fra LM's side er man altså meget bevidst om den totalt ændrede stilling, missionen befinder sig i. Jeg spørger Leif Rasmussen, hvordan denne dynamik har påvirket LM's selvforståelse. Han svarer:

I Cambodja er det ikke som Unyamwezi, hvor den imperialistiske, dominerende og sejrende kristenhed blev ført frem. Sådant tænker man jo ikke i Cambodja, for de er meget selvbevidste. Den asiatiske kultur og religion er meget højt agtet i den lokale tankegang. Der kommer vi med et vidnesbyrd, som *ikke* er den selvklare sejr. Vi kommer til et land hvor modstanden mod de kristne er intens. Der står man meget tættere sammen uanset teologiske forskelle. Det er jo en sund, økumenisk tankegang som trænger igennem i Cambodja. Så vores identitet som lutherske

¹⁵⁹ Interview med Leif Rasmussen.

¹⁶⁰ Interview med Leif Rasmussen.

¹⁶¹ Interview med Leif Rasmussen.

bliver ikke så skarpskåren – men alligevel er vi bevidste om den. Det er en balancegang.¹⁶²

Situationen i Cambodja har altså tvunget LM til at tænke langt mere pragmatisk end tidligere. Formålet og grundværdierne er stadig de samme, men LM må i højere grad end før være villig til at indordne sig under de vilkår, der gælder på et givent missionsfelt. Leif Rasmussen sammenfatter det: "Det er en anden virkelighed, men målsætningen er den samme. Hvordan man så virkeliggør den målsætning, det må man konstant tumle med."¹⁶³

AFSLUTNING

Konklusioner

Luthersk Missions internationale arbejde er i perioden 1911-2019 drevet med den samme underliggende målsætning: at ikke-kristne folkeslag må høre om Jesus og komme til tro på ham. Alligevel har et væld af faktorer over tid ændret den måde, hvorpå man har forsøgt at føre denne målsætning ud i livet.

Perioden 1911-1956 var præget af pionerånd, og de relativt få udsendte missionærer var tungt bebyrdet med arbejdsopgaver af især praktisk karakter, som gjorde det svært at få tid til det evangeliserende arbejde. Arbejdet foregik ud fra missionsstationer samt udstationer og prædikepladser, som blev oprettet i det omkringliggende landskab. Lokale evangelister og lærere blev rekrutteret og sendt ud trods begrænsede færdigheder. Foranlediget af den generelt dårlige sundhedstilstand og mange tropesygdomme drev missionen også små sundhedsklinikker på missionsstationerne. Missionæren var det absolutte midtpunkt for arbejdet og opfattedes som en forlængelse af kolonistyre. En af de største teologiske udfordringer i denne periode var at indføre det kristne ægteskab midt i en afrikansk tradition. På denne tid var

¹⁶² Interview med Leif Rasmussen.

¹⁶³ Interview med Leif Rasmussen.

tanker om udfasning endnu ikke aktuelle, men teoretisk havde man en forestilling om, at kirkernes ledelse engang skulle overgives til lokale kræfter.

I perioden 1956-1978 kom LM for første gang til at stå helt på egne ben i missionsarbejdet, da E.F.S. videregav ansvaret for Ulangadalen. I denne periode blev mere og mere af skolearbejdet overtaget af staten. Opførelsen af Lugala Hospital var et eksempel på en øget professionalisme i sundhedsarbejdet, som dog stadig opfattedes som en naturlig del af missionsarbejdet. Det evangeliserende arbejde udviklede sig også. Eksempelvis begyndte man at arrangere møder og lejre særligt for unge. Det var et tilbagevendende teologisk problem for missionen, at lokale kristne havde svært ved helt at vende ryggen til den gamle religion med dens troldmænd, forfædre dyrkelse mv. På det praktiske plan var missionærerne ikke så overbebyrdede som før, men klima, sprog og andre faktorer gjorde stadig arbejdet møjsommeligt at udføre. Menneskeligt var det svært for missionærerne at knytte tætte bånd til den lokale befolkning. I denne periode blev mange missionslande selvstændige, og missionærerne måtte frasige sig forældrerollen og i stedet opfatte sig som gæster. Samtidig begyndte LM mere alvorligt at overveje en strategi for, hvordan et missionsfelt kunne udfases.

I perioden 1978-2003 voksede missionærtallet markant frem mod 1994, hvorefter det langsomt dalede igen. I denne opgangstid blev der sendt missionærer ud til flere nye områder, ikke mindst i Tanzania, og opgaverne spændte bredt. Missionærerne blev ofte ansat direkte under den lokale kirkes ledelse og udfyldte ofte en slags konsulentrolle. I denne periode begyndte man et nyt arbejde blandt masaiere, som indebar både evangelisation og udviklingshjælp. I forbindelse med renoveringen af Lugala Hospital kom missionen som noget nyt til at stå som formidler af et konkret behov over for en verdslig udviklingsorganisation. Missionærerne havde fortsat svært ved at komme ind på livet af lokale befolkningen, men hos masaierne var der en større åbenhed og selvbevidsthed, som gav grobund for større indbyrdes tillid. I det hele taget blev man i LM opmærksom på, at forholdet til lokal befolkningen var af afgørende betydning – også for teologiske problemstillinger. Man opdagede eksempelvis, at en utilstrækkelig evne til at forstå modtagernes kontekst og formidle evangeliet ind i denne havde medført en forvrænget opfattelse af det kristne budskab. Den teknologiske udvikling forsødede på flere måder missionærernes tilværelse, ligesom oprettelsen af en dansk skole gjorde forholdene for missionærbørn bedre. I denne periode begyndte LM

for alvor at tænke i udfasningsstrategier, men i praksis måtte man sande, at det ofte var vanskeligt.

I perioden 2003-2019 begyndte LM at opbygge et arbejde i Cambodja, som på afgørende områder adskiller sig fra de øvrige missionsfelter. Den kirkelige situation i Cambodja, hvor små, uafhængige menigheder ikke identificerer sig med en bestemt kirke tradition, gør missionens stilling unik. I stedet for at samarbejde med en luthersk kirke eller en anden missionsorganisation må LM i stedet "føle sig frem" og hele tiden vurdere, om et givent samarbejde kan forsvares teologisk. For at øve en luthersk indflydelse er missionærerne især engageret i uddannelse af præster og kirkeledere på forskellige niveauer. Desuden har man været med til at oprette kristne kollegier. Den diakonale indsats er også stærk i Cambodja. F.eks. hjælper man en gruppe socialt marginaliserede cambodjanere med sundhedstilbud og undervisning – et arbejde der i øvrigt drives i tæt parløb med den evangeliserende indsats i området. Forholdet til de lokale er usædvanligt godt sammenlignet med andre missionsmarker. Missionærerne har i reglen let ved at komme tæt på cambodjanerne, ligesom cambodjanerne heller ikke er bange for at komme med kritik og konkrete forslag til projekter. Den specielle kirkesituation og de unge kirkers manglende mulighed for at langtidsplanlægge skaber en situation, hvor LM's ledelse og missionærer – ikke ulig pionertiden – må være fleksible og kreative. Missionsarbejdet opfindes og defineres i høj grad hen ad vejen. Belært af tidligere tiders dårlige erfaringer er udfasning nu en helt fast og naturlig del af LM's strategi.

Overordnet set har Luthersk Missions kerneværdier og missionssyn som sagt ikke ændret sig siden 1911. Det har til gengæld de vilkår og omstændigheder, missionærerne har mødt på missionsmarker gennem tiden. Som en reaktion på de skiftende situationer har foreningens missionspraksis løbende ændret sin ydre form, så Luthersk Mission bedst muligt kunne føre sit egentlige formål ud i livet.

Perspektivering

Luthersk Mission er blot et enkelt ud af mange danske missionsselskaber, som har virket i samme tidsperiode. På rigtig mange områder har missionsselskaberne oplevet de samme udfordringer og løbende ændringer i vilkår og omstændigheder for deres

arbejde. Derfor vil adskillige af de forhold, jeg har beskrevet i dette projekt, være gældende også for andre selskaber. Mange af de andre selskaber har dog, som jeg antydede i indledningen, justeret væsentligt på deres formelle missionssyn gennem tiden. Et godt eksempel på dette er Det Danske Missionsselskab (DMS), som i 2000 blev lagt sammen med Santalmissionen og fik navnet Danmission.

I 2016 skrev jeg bachelorprojekt om Danmissions missionssyn og -praksis i perioden 1915-2016. Når jeg i dag sammenligner mine resultater fra dengang, kan jeg se, at DMS til at begynde med havde et missionssyn, der mindede meget om Luthersk Missions. Eksempelvis beskriver DMS's love fra 1915, at selskabets formål er at udbrede evangeliet og samle de døbte i selvstændige menigheder. I praksis arbejdede DMS og LM også stort set efter samme fremgangsmåde. Begge selskaber drev f.eks. både lægemission og skolearbejde ved siden af det evangeliserende arbejde. Også når det kommer til forholdet mellem diakoni og mission var der stor lighed mellem DMS og LM. Det er f.eks. helt tydeligt, at DMS også drev lægemission som en integreret del af missionsarbejdet – lægemissionen blev endda opfattet som et *middel* til mission.¹⁶⁴ I dag er Danmissions syn imidlertid forandret. Formelt sidestiller Danmission diakoni og mission og ser diakonalt arbejde som et legitimt formål *i sig selv* frem for at anskue den som en del af missionen. Dette er en fundamental forskydning. I selskabets praksis ser man også i dag et langt større fokus på at afhjælpe fysisk og social nød, og dialogarbejde vægtes i nogle dele af Danmission højere end det klassiske missionsarbejde.¹⁶⁵

Overordnet kan man sige, at DMS/Danmission og LM i grove træk begyndte side om side men især siden anden verdenskrig gradvist har bøjet af fra hinanden og taget ret forskellige veje i missionsarbejdet. Et væsentligt skridt i denne udvikling blev taget, da LM i 1968 meldte sig ud af Dansk Missionsråd og DMS blev tilbage. Det er min opfattelse, at de fleste danske missionsselskaber i store træk har fulgt DMS, mens LM i højere grad har fundet støtte hos andre nordiske selskaber.

¹⁶⁴ Søren Strømme Ehlers, "Danmissions missionssyn og -praksis gennem 100 år" (Bachelorprojekt, 2016).

¹⁶⁵ Ehlers.

LITTERATUR OG PENSUM

Anvendt litteratur

SKRIFTLIGT MATERIALE

- Bernhard, Jørgen, red. *Ud i alverden*. Hillerød: Luthersk Missionsforenings Missionsskole, 1994.
- Beyerhaus, Peter, Agne Nordlander, Leif Rasmussen, og Carl Fr. Wisløff. *Hvad er frelse?, grundlagskrise i missionen*. Pro fide. Fredericia: Lohse, 1975.
- Brinkmann, Svend. *Det kvalitative interview*. København: Hans Reitzels Forlag, 2014.
- Christensen, Andrea. "Kristent studenterarbejde festede i nye lokaler". *Tro & Mission*, 17. november 2017.
- Christensen, Jens Ole, Ditte Olsen, og Peter Olsen. *Fra tropehat til iPad, glimt fra hundrede års missionshistorie*. 1. oplag. Hillerød: LogosMedia, 2011.
- Christensen, Torben. "Den kristne verdensmission ca. 1500-1965". I *Kyrkohistoria*, Bd. 3. København: Munksgaard, 1976.
- Ehlers, Søren Strømme. "Danmissions missionssyn og -praksis gennem 100 år". Bachelorprojekt, 2016.
- Græsholt, Thorkild. *Til verdens ende, missionshistoriske rids*. Hellerup: DMS-forlag, 1971.
- Hansen, Flemming. "Dansk resumé af Mission, Church and Tradition in Context". Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet, 2001-2004. <http://www.flemminghansen.net/wp-content/uploads/Dansk-resum%C3%A9-af-Mission-Church-and-Tradition-in-Context.pdf>.
- . "En missionærs erfaringer i mødet med den lokale kultur". *Ny Mission* 2013, nr. 25 (2013).
- "Hvorfor mission?" Luthersk Mission, 24. september 2014. <http://dml.dk/om-os/vaerdier/hvorfor-mission>.
- Ibsen, S. H. *Et tilbageblik over 40 års virke i Tanzania 1922-1962*. Christiansfeld: Forlaget Savanne, 1972.
- Ibsen, S. H., C. Poller, og F. Larsen, red. *Gaa ud, Luthersk Missionsforening og Hedningemissionen*. København: Luthersk Missionsforenings Forlag, 1939.

Jacobsen, Dina Burgdorf. "Festlig dåbsdag i Fjendeskoven i Cambodja". *Tro & Mission*, 20. oktober 2017.

Larsen, Frits. *Bag Fronten. Hjemmemenigheden og Hedningsmissionen*. København: Luthersk Missionsforenings Forlag, 1939.

Lausten, Martin Schwarz. *Kirkehistorie: grundtræk af Vestens kirkehistorie fra begyndelsen til nutiden*. Frederiksberg: Forlaget Anis, 1997.

"Luthersk Missions missionsplakat 2019". Set 21. maj 2019.
http://www.dlm.dk/sites/default/files/files/LM_Internationalt/2019_missionsplakat.pdf.

Malmström, Axel. *Evangeliet til Alverden, den nyere Missions Baggrund og Historie*. København: Lohse, 1948.

Munk, Claus L., Flemming A. Jensen, og Finn Bech, red. *Kaldet lyder!* Hillerød: Dansk Luthersk Forlag, 1977.

Nielsen, Erik W. *Linier i Missionens Historie*. København: Det Danske Missionselskab, 1948.

Poller, Carl, Frits Larsen, og L.F. Christiansen. *Luthersk Missionsforening Gennem 75 Aar, 1868-1943, En Hilsen til Venner*. København: Luthersk Missionsforenings Forlag, 1943.

Rasmussen, Leif. "Missionærer i Luthersk Missions internationale arbejde 1891-2011", 2011. http://www.dlm.dk/sites/default/files/files/LM_Internationalt/missionaerliste1891-2011.pdf.

Ravnborg, Karin Borup. "I Cambodja er Luther stort set ukendt". *Tro & Mission*, 22. september 2017.

Rye Clausen, Annelise, og Axel Rye Clausen. *Kald og konsekvens, et arbejdsliv i international mission*. 1. udgave, 1. oplag. Fredericia: LogosMedia, 2018.

Rye Clausen, Axel. "Sund udvikling på lejren". *Missionsvennen*, 18. april 1986.

Schjørring, Jens Holger. "Kristendom på den sydlige halvkugle". I *Kirkens historie*, 1. udgave. Bd. 2. København: Hans Reitzels Forlag, 2012.

Skovgaard-Holm, Carsten. *Kald & pligt, Luthersk Missionsforening og Leif Rasmussen i 40 år*. Hillerød: LogosMedia, 2005.

———. "LM - en roseniansk bevægelse". I *Arvesølv, til besindelse for LM's venner og andre interesserede*, redigeret af Claus L. Munk og Birger Pedersen. Dansk Luthersk Forlag, 1993.

Sørensen, A. C. *Med Gud i Afrika*. Hillerød: LogosMedia, 2002.

“Tanganyika | Historical State, Tanzania”. I *Encyclopedia Britannica*. Set 29. april 2019. <https://www.britannica.com/place/Tanganyika>.

Thorngreen, Frode, red. *På Ordets grund, Luthersk Missionsforening 1868-1968*. Hillerød: Dansk Luthersk Forlag, 1968.

Thygesen, Niels. *I skove, bjerge, dale, oplevelser i Afrika*. Hillerød: Dansk Luthersk Forlag, 1980.

Toft, Peder, Hakon Christensen, og Leif Bach Kofoed, red. *Alle tiders mission!, Luthersk Mission gennem 150 år, 1868-2018*. Hillerød: Luthersk Mission, 2018.

“Vedtægter for Luthersk Missionsforening til Evangeliets Fremme, Revideret udgave efter vedtagelse på LM’s Landsgeneralforsamling i oktober 2016”. Set 9. april 2019. http://www.dlm.dk/sites/default/files/files/Om_os/lm_vedtaegter_okt15_endelig_.pdf

Vestergaard Olsen, Villy. *Efter ordre, fra en tropelæges dagbog*. Hillerød: LogosMedia, 2004.

INTERVIEWS

Interview med Annelise og Axel Rye Clausen. Interviewet af Søren Strømme Ehlers, 1. marts 2019. (*bilag 1*)

Interview med Ingeborg og Svend Bernhard. Interviewet af Søren Strømme Ehlers, 15. marts 2019. (*bilag 2*)

Interview med Leif Rasmussen. Interviewet af Søren Strømme Ehlers, 23. maj 2019. (*bilag 3*)

Pensumlitteratur

SKRIFTLIGT MATERIALE

- Bernhard, Jørgen, red. *Ud i alverden*. Hillerød: Luthersk Missionsforenings Missionsskole, 1994. (s. 26-51) **(26 s.)**
- Beyerhaus, Peter, Agne Nordlander, Leif Rasmussen, og Carl Fr. Wisløff. *Hvad er frelse?, grundlagskrise i missionen*. Pro fide. Fredericia: Lohse, 1975. (s. 7-191) **(185 s.)**
- Christensen, Andrea. "Kristent studenterarbejde festede i nye lokaler". *Tro & Mission*, 17. november 2017. **(1 s.)**
- Christensen, Jens Ole, Ditte Olsen, og Peter Olsen. *Fra tropehat til iPad, glimt fra hundrede års missionshistorie*. 1. oplag. Hillerød: LogosMedia, 2011. (s. 7-146) **(140 s.)**
- Christensen, Torben. "Den kristne verdensmission ca. 1500-1965". I *Kyrkohistoria*, Bd. 3. København: Munksgaard, 1976. (s. 485-525) **(41 s.)**
- Græsholt, Thorkild. *Til verdens ende, missionshistoriske rid*s. Hellerup: DMS-forlag, 1971. (s. 7-92) **(86 s.)**
- Hansen, Flemming. "Dansk resumé af Mission, Church and Tradition in Context". Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet, 2001-2004. <http://www.flemminghansen.net/wp-content/uploads/Dansk-resum%C3%A9-af-Mission-Church-and-Tradition-in-Context.pdf>. **(4 s.)**
- . "En missionærs erfaringer i mødet med den lokale kultur". *Ny Mission* 2013, nr. 25 (2013). (s. 37-45) **(9 s.)**
- "Hvorfor mission?" Luthersk Mission, 24. september 2014. <http://dml.dk/omos/vaerdier/hvorfor-mission>. **(1 s.)**
- Ibsen, S. H. *Et tilbageblik over 40 års virke i Tanzania 1922-1962*. Christiansfeld: Forlaget Savanne, 1972. (s. 7-177) **(171 s.)**
- Ibsen, S. H., C. Poller, og F. Larsen, red. *Gaa ud, Luthersk Missionsforening og Hedningemissionen*. København: Luthersk Missionsforenings Forlag, 1939. (s. 5-189) **(185 s.)**
- Jacobsen, Dina Burgdorf. "Festlig dåbsdag i Fjendeskoven i Cambodja". *Tro & Mission*, 20. oktober 2017. **(1 s.)**
- Larsen, Frits. *Bag Fronten. Hjemmemenigheden og Hedningsmissionen*. København: Luthersk Missionsforenings Forlag, 1939. (s. 4-31) **(28 s.)**

- Malmström, Axel. *Evangeliet til Alverden, den nyere Missions Baggrund og Historie*. København: Lohse, 1948. (s. 5-166) **(162 s.)**
- Munk, Claus L., Flemming A. Jensen, og Finn Bech, red. *Kaldet lyder!* Hillerød: Dansk Luthersk Forlag, 1977. (s. 70-84) **(15 s.)**
- Poller, Carl, Frits Larsen, og L.F. Christiansen. *Luthersk Missionsforening Gennem 75 Aar, 1868-1943, En Hilsen til Venner*. København: Luthersk Missionsforenings Forlag, 1943. (s. 3-20 + s. 170-183) **(32 s.)**
- Ravnborg, Karin Borup. "I Cambodja er Luther stort set ukendt". *Tro & Mission*, 22. september 2017. **(1 s.)**
- Rye Clausen, Annelise, og Axel Rye Clausen. *Kald og konsekvens, et arbejdsliv i international mission*. 1. udgave, 1. oplag. Fredericia: LogosMedia, 2018. (s. 7-245) **(239 s.)**
- Rye Clausen, Axel. "Sund udvikling på lejren". *Missionsvennen*, 18. april 1986. **(1 s.)**
- Schjørring, Jens Holger. "Kristendom på den sydlige halvkugle". I *Kirkens historie*, 1. udgave. Bd. 2. København: Hans Reitzels Forlag, 2012. (s. 537-564) **(28 s.)**
- Skovgaard-Holm, Carsten. *Kald & pligt, Luthersk Missionsforening og Leif Rasmussen i 40 år*. Hillerød: LogosMedia, 2005. (s. 9-205) **(197 s.)**
- . "LM - en roseniansk bevægelse". I *Arvesølv, til besindelse for LM's venner og andre interesserede*, redigeret af Claus L. Munk og Birger Pedersen. Dansk Luthersk Forlag, 1993. (s. 58-74) **(17 s.)**
- Sørensen, A. C. *Med Gud i Afrika*. Hillerød: LogosMedia, 2002. (s. 7-141) **(135 s.)**
- Thorngreen, Frode, red. *På Ordets grund, Luthersk Missionsforening 1868-1968*. Hillerød: Dansk Luthersk Forlag, 1968. (s. 9-151) **(143 s.)**
- Thygesen, Niels. *I skove, bjerge, dale, oplevelser i Afrika*. Hillerød: Dansk Luthersk Forlag, 1980. (s. 7-128) **(122 s.)**
- Toft, Peder, Hakon Christensen, og Leif Bach Kofoed, red. *Alle tiders mission!, Luthersk Mission gennem 150 år, 1868-2018*. Hillerød: Luthersk Mission, 2018. (s. 31-47) **(17 s.)**
- "Vedtægter for Luthersk Missionsforening til Evangeliets Fremme, Revideret udgave efter vedtagelse på LM's Landsgeneralforsamling i oktober 2016". Set 9. april 2019. http://www.dlm.dk/sites/default/files/files/Om_os/lm_vedtaegter_okt15_endelig.pdf. **(8 s.)**
- Vestergaard Olsen, Villy. *Efter ordre, fra en tropelæges dagbog*. Hillerød: LogosMedia, 2004. (s. 9-141) **(133 s.)**

INTERVIEWS

Interview med Annelise og Axel Rye Clausen. Interviewet af Søren Strømme Ehlers, 1. marts 2019. (*bilag 1*) **(13 s.)**

Interview med Ingeborg og Svend Bernhard. Interviewet af Søren Strømme Ehlers, 15. marts 2019. (*bilag 2*) **(3 s.)**

Interview med Leif Rasmussen. Interviewet af Søren Strømme Ehlers, 23. maj 2019. (*bilag 3*) **(4 s.)**

Samlet pensum: 2.148 s.

BILAGSOVERSIGT

Bilag 1:

Uddrag af interview med Annelise og Axel Rye Clausen. Interviewet af Søren Strømme Ehlers, 1. marts 2019 (transskription af lydoptagelse)

Bilag 2:

Uddrag af interview med Ingeborg og Svend Bernhard. Interviewet af Søren Strømme Ehlers, 15. marts 2019 (transskription af lydoptagelse)

Bilag 3:

Uddrag af interview med Leif Rasmussen. Interviewet af Søren Strømme Ehlers, 23. maj 2019 (transskription af lydoptagelse)

Bilag 4:

Pensumgodkendelse: Mail fra Niels Kastfelt (vejleder)